

www.turkishstudies.net/turkishstudies

Turkish Studies

eISSN: 1308 - 2140

Research Article / Araştırma Makalesi

Hurufat Kayıtlarında Amasya Zaviyeleri

Zawiyahs of Amasya in the Hurufat Records

Murat Alandağlı*

Abstract: Historically, Amasya has a very deep-rooted settlement history. With the high mountains surrounding it and the river in the middle, it resembles a natural shelter. For this reason, it has been one of the important centers of many civilizations. It is one of the important stops in the process of Turks making Anatolia their home. In the 13th century, Turkmens clustered around Amasya rebelled against the Seljuk administration for religious, economic and socio-cultural reasons. With the transition of the region to Ottoman rule, it became one of the sanjaks of the princes. However, Jalali unrest, which was not unlike the Seljuk period, broke out in Amasya. There are many studies that examine the population, settlement and economic history of Amasya in the context of the 15-16th century tahrir books and the 19th century population and dividend records. However, the number of studies covering the 17th and 18th centuries is quite small. This is due to the archival material of these periods. Zawiyas are important religious, socio-cultural and commercial institutions for the formation and development of settlement in a region. They were usually built on desolate mountain slopes or in passes along important road routes. It is clear that zawiyas played an important role in the settlement of Anatolia and Rumelia. The study is based on two pillars. The first is to examine the zawiyas in Amasya, an important Turkmen basin where protest movements emerged against some of the policies of the Seljuk and Ottoman administrations. In this way, it will be understood whether this structure in the region had an impact on the formation of the zawiyas or their theological ideas. The second is related to the group of sources used. As a matter of fact, a window on the zawiyas in Amasya will be opened by focusing on the hurufat books, which are mostly used in urban history studies. Through this window, which sometimes includes images from the sixteenth-century world, findings on the names of Amasya's zawiyas, the neighborhoods and villages where they were established, their founding zawiyas, foundations, mosques and masjids, and their officials, including the seventeenth and eighteenth centuries, will be exhibited. Thus, Amasya-themed studies, which are predominantly based on tahrir, population, and dividend records, will be enlivened by the addition of examples from the seventeenth and eighteenth centuries in the context of hurufat records.

Structured Abstract: Amasya has a long-established settlement history dating back to the 4th millennium BC. There was a serious settlement activity in the region in the Chalcolithic Age. With the high mountains around it and the river in the middle, the region is almost a natural shelter. For this reason, it has been one of the important centers of many civilizations. Amasya was one of the important stops in the process of the Turks' homelandization of Anatolia. As a matter of fact, it is one of the important regions of the first period migration and settlement process of the Turks towards Anatolia following Malazgirt war. Afterwards, it is also one of the destinations of the second period migrations caused by the Mongol Invasion. The nomadic elements in the region clashed and sometimes rebelled against the central administration in terms of their lifestyle and belief

* Dr. Öğr. Üyesi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü
Asst. Prof. Dr., Osmaniye Korkut Ata University, Faculty of Human and Social Sciences, Department of History

ORCID 0000-0001-5136-4910

mrtlndgl@gmail.com

Cite as/ Atıf: Alandağlı, M. (2024). Hurufat kayıtlarında Amasya zaviyeleri. *Turkish Studies*, 19(1), 1-27.

<https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.72905>

Received/Geliş: 07 October/Ekim 2023

Accepted/Kabul: 20 March/Mart 2024

Published/Yayın: 25 March/Mart 2024

Checked by plagiarism software

differences. Moreover, Amasya was one of the most important and influential prince sanjaks of the Ottoman Empire. Therefore, it can be said that Amasya's political and financial structure, population, settlement and socio-cultural characteristics come to the fore.

The question of the contribution of zawiya to these structures and aspects of Amasya is one of the main premises of this study. Zawiya were generally built on desolate mountain slopes or in gorges along important road routes. They played an important role in the settlement of Anatolia and Rumelia. This study will present the names of Amasya's zawiya, their founders, those that were closed, destroyed, ruined, and turned into ruins, the names of the neighborhoods and villages where they were established, their foundations, and their officials.

Studies on Amasya have generally concentrated on the sixteenth century based on surveys and the nineteenth century based on population and dividend records. Studies focusing on the 17th and 18th centuries, which fall between these two periods, are quite scarce, except for the shar'iyye registers. However, this period also has its own characteristics and sources such as timar-ruznamçe, yoklama, derdest, evkâf, hurufat and avârız register that reflect these characteristics. A long-term study of the population, settlement and socio-economic history of a region can only be possible by analyzing the sources of the 16th-19th centuries. One of these sources, as mentioned above, is undoubtedly the hurufat books of the 17th and 18th centuries, which contain very important information.

In the hurufat records, more than thirty zawiya were identified in Amasya. As in the case of Çat village zawiya, some of them date back to the pre-Ottoman Seljuk rule. There are also zawiya such as Çökce, Lalacık, Sheikh Emin, Hacı Dede, Haydar Bey, Sarucı and Ahmed Dede, which are not included in the date-rolls but are known to have existed. Most of the zawiya mentioned in the Amasya hurufat records are also included in the tahrirs. Mahmud Efendi, Hoca Sultan, Oğlanlar, Ahi Darphaneci, Çat, Sheikh Cuı, Sheikh Osman, Selamet Hatun, Sheikh Bayezid, Seyyid Yahya, Hacı Nevruz, Kutlu Melek, Sheikh Sadi, Erikli Baba, Ali Çelebi, Ahi Saadeddin and Torumtay show that the zawiya in the Amasya region have a long history extending from the eighteenth to the eighteenth century. In addition to these, there are also zawiya such as Çevikçe, which are thought to have been established after the tahrir register.

The zawiya were generally established by their founders in the villages in the central neighborhoods or accidents of Amasya. For this reason, the location of many of them is simply referred to as "in Amasya". There are zawiya in the Çilehâne, Karatay, Darü's-Selâm, Çırçır, Pervane, Bayezid Paşa and Ahi Saadeddin neighborhoods of Amasya. Geldiklanâbâd, Yavaş, Argoma, Gelengiraz, and Ladik are the most prominent districts with zawiya. The villages of Çat, Olnur, Dere, Sheikh Cuı, Sazdoğmuş, Hakala, Çay, Sheikh Shadi, Gökçe, Kız/kiroğlu, and Alala in rural Amasya are frequently mentioned in the zawiya in the scrapbooks. The similarity between the names of some neighborhoods or villages and zawiya, such as Ahi Saadeddin and Sheikh Cuı, suggests that these were settlement areas with founding zawiya.

Most of the zawiya also had foundations. The foundations served as a financial source for the continuation of the activities of the zawiya. The zawiya were administered by mutasarrıf or sheikh households that succeeded the founding zawiya. However, as seen in the examples of the zawiya of Oğlanlar, Hamza bin Muzaffer, Ahi Darphaneci and Ali Çelebi, sometimes the zawiya and the villages whose revenues were allocated to these zawiya became dilapidated and dilapidated due to the lack of foundation sons to fulfill this duty.

Among the Amasya zawiya identified in the Hurufat records, there are two examples, namely "Sheikh Elek Dede" and "Seyyid Hacı Ali Baba, Seyyid Hacı İbrahim Baba, Seyyid Yusuf Baba" belonging to the Bektashi sect zawiya. On the contrary, zawiya affiliated with the Naqshi, Rufaı and Halvetiyye sects are more densely populated. It should be emphasized that many of the sheikhs of the zawiya in the records belonged to these orders. This reveals that the non-Sunni atmosphere of the Amasya region in the thirteenth century was on the verge of disappearing in the seventeenth and eighteenth centuries. Instead of the Bektashi order, the sheikhs of the Naqshi and Halvetiyye orders became particularly active in the zawiya. This also shaped the foundations of the zawiya in the regions. So much so that most of the revenues of the manor in the Amasya region were allocated to zawiya and their foundations headed by Rifa'i, Halveti and Naqshi sheikhs, rather than to the Hacı Bektash Dervish zawiya or its affiliated zawiya and foundations.

Keywords: Early Modern History, Amasya, Zaviye, Hurufat, Settlement, Geldiklanâbâd, Yavaş, Foundation

Öz: Amasya tarihsel olarak oldukça köklü bir iskân geçmişine sahiptir. Burası etrafını sarmalayan yüksek dağlar ve ortasındaki nehir ile adeta doğal bir korunak alanını andırmaktadır. Bu nedenle pek çok uygarlığın önemli merkezlerinden biri olmuştur. Türklerin Anadolu'yu yurt edinme süreçlerinin önemli duraklarından biridir. XIII. yüzyılda Amasya çevresinde kümelenen Türkmenler dinî, ekonomik ve sosyo-kültürel sebeplerle Selçuklu idaresine karşı bir isyan hareketi başlatmışlardır. Bölgenin Osmanlı idaresine geçişiyle birlikte şehzade sancaklarından biri olduğu görülmektedir. Fakat zamanla Selçuklu dönemini aratmayacak ölçüdeki Celalî huzursuzluğu Amasya'da baş göstermiştir. XV-XVI. yüzyıl tahrir defterleri ile XIX. yüzyıl nüfus ve temettuat kayıtları bağlamında Amasya'nın nüfus, iskân ve ekonomik tarihini inceleyen hayli fazla çalışma bulunmaktadır. Fakat XVII. ve XVIII. yüzyılı kapsayacak çalışma sayısı oldukça azdır. Bu durum belirtilen dönemlere ait arşiv malzemesinden kaynaklanmaktadır. Zâviyeler bir bölgedeki iskânın oluşması ve gelişmesi için oldukça önemli dinî, sosyo-kültürel ve ticarî kurumlardandır. Genellikle ıssız dağ etekleri veya önemli yol güzergâhlarındaki geçitlerde inşa edilmişlerdir. Anadolu ve Rumeli'nin iskânında zâviyelerin önemli rol oynadıkları açıktır. Çalışma iki temel üzerine kuruludur. Bunlardan ilki, önemli bir Türkmen havzası olmakla birlikte Selçuklu ve Osmanlı idarelerinin kimi politikalarına karşı protest akımların ortaya çıktığı Amasya'daki zâviyeleri mercek altına almaktır. Bu vesileyle bölgedeki bu potansiyelin zâviyelerin oluşumu veya itikadî düşüncelerinin şekillenmesine dair bir etkisinin olup olmadığı anlaşılmış olacaktır. İkincisi ise kullanılan kaynak grubuyla ilgilidir. Nitekim daha ziyade kent tarihi araştırmalarında kullanılan hurufat defterleri merkeze alınarak Amasya'daki zâviyelere dair bir pencere açılacaktır. Yer yer XVI. yüzyıl dünyasından görüntülerin yer aldığı bu pencereden XVII. ve XVIII. yüzyılları da kapsayan Amasya zâviyelerinin isimleri, kuruldukları mahalle ve köyleri, kurucu zâviyedarları, vakıfları, cami ve mescitleri ile görevlerine dair bulgular sergilenecektir. Böylece tahrir, nüfus ve temettuat kayıtlarının ağırlıklı olduğu Amasya temalı çalışmaların hurufat kayıtları bağlamında XVII. ve XVIII. yüzyıla dair örneklerin de ilavesiyle renklendirilmesi sağlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yeniçağ Tarihi, Amasya, Zaviye, Hurufat, İskan, Geldiklanâbâd, Yavaş, Vakıf

Giriş

Orta Karadeniz bölgesinde Yeşilirmak vadisinde yer alan Amasya 5.701 km²'lik yüzölçümüne sahiptir. Tokat, Çorum, Samsun ve Yozgat ile sınırları çevrilidir (Çoban, 2007, ss. 965-987). Etrafını çevreleyen yüksek dağların oluşturduğu vadide yol alan Yeşilirmak'ın oluşturduğu Amasya coğrafyası, bu yönüyle kendine has bir özelliğe sahiptir (Darkot, 1993, ss. 392-393). Amasya ve çevresi M.Ö. IV. bin yıla kadar geriye giden yerleşim izlerine sahip olmakla birlikte özellikle bölgede Kalkolitik Çağ'da ciddi bir iskân faaliyetinin olduğu görülmektedir (Dönmez, 2001, ss. 873-903; Özsait, 2000, ss. 335-341). Ayrıca Orta Çağ şehirlerinin genel karakteristik özelliklerinden olan iç kale, şehristan (içeri şehir) ve rabad yani dışarı şehir gibi üç önemli özelliğe sahip olması, bölgedeki iskânın renkliliğini ve tarihsel derinliğini ortaya koymaktadır. Ünlü coğrafyacı Strabon'un memleketi olan Amasya, Roma ve Bizans hâkimiyetlerinin akabinde Danişmentli İltekin Gazi döneminde Türklerin eline geçmiştir (Baykara, 2022, ss. 387-398).

Anadolu Selçuklularının en parlak dönemi olarak gösterilen Alaeddin Keykubad dönemini (1220-1237) bir bakıma siyasî, ekonomik ve sosyal bakımdan türlü karışıklıkların izlediği II. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemi (1237-1246) takip etmiştir. Bu dönemde genel olarak Selçuklu idaresinden memnun olmayan, İran'ın batısı, Azerbaycan ve Irak'ın kuzey bölgelerini yurt edinmiş Türkmenlerin isyanları baş göstermiştir. Anadolu'da yaşayanlar ve Moğol istilası öncesinde gelmiş Türkmenler için de durum farklı değildir. Anadolu'da boy veya aile beyleri öncülüğünde bir yaşam süren Türkmenler, Selçuklu idaresinden çok kendi beylerine kulak vermişlerdir. Selçuklu idaresi altındaki Arap ve Fars unsurların varlığı ile bunların yer yer idarî ve askerî görevlere getirilmeleri Türkmenleri rahatsız eden olaylardan biri olmuştur (Koca, 2012, ss.11-38). Ayrıca Moğol istilası sırasında ve öncesinde Anadolu'ya gelmiş Türkmenler arasında da huzursuzluklar ortaya çıkmıştır.

Nitekim daha öncesinde Anadolu'ya gelmiş olanlar nispeten otlak ve yaylak alanlarını belirlemişlerdir. İstilaıyla beraber gelen Türkmenlerin zaman zaman bu yaylak ve kışlaklara yönelmesi, iki gurup arasında çekişmeyi tetiklemiştir. İşte Amasya'nın Çat Köyü'ndeki zâviyede bulunan Baba İlyas Kefersud, tam da bu tür sıkıntılı bir atmosferde ses yükseltmiştir. Baba İlyas, Amasya ve çevresinde II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Hakk'ın yolundan uzaklaşmış ve kötü bir yola yönelmiş olmasından kaynaklı huzursuzlukları yüksek bir sesle dile getirmiştir. (Turan, 1993, s. 300; Ocak, 1991, ss. 368-369). Hz. Musa nasıl Yahudileri koruyup kollamış ise Baba İlyas da zalim ve adaletsiz Selçuklu idaresine karşı Türkmenleri koruyup kollayacak ve kurtaracak kişi olarak ortaya çıkmıştır (Koca, 2012, ss. 20-22). Baba İlyas olayı Amasya'nın erken dönemde Türkmenlerin kümelenedikleri ve kimi uygulamalarından dolayı Selçuklu idaresine karşı durdukları bir yer olduğunu göstermektedir.

Amasya ile ilgili yapılan çalışmalar genellikle XVI. yüzyıl ve XIX. yüzyıl üzerinde yoğunlaşmıştır. XVI. yüzyıl Amasya'sı ile ilgili Oktay Özel'in çalışmaları oldukça önemlidir. Nitekim bu sayede 1576 yılından 1642 yılına kadar olan süreçte Amasya merkez kaza ve nahiyelerindeki köyler, bunların nüfusları ile uzun erimli bir süreçte nüfus ve iskân bakımından yaşanan değişimleri görmek mümkün olmuştur (Özel, 1993; Özel, 2016). Adnan Gürbüz'ün de XVI. yüzyıl Amasya üzerine olan çalışması da dönem ve saha çalışmaları bakımından dikkate değerdir. Çalışmalarında Amasya vakıfları, mevlevihânesi ile XV. ve XVI. yüzyıllardaki gayrimüslim tebanın durumu ortaya konulmuştur (Gürbüz, 1993; Gürbüz, 1996, ss. 287-295; Gürbüz, 2000, s. 83-90). Amasya'nın XIX. yüzyıl çalışmaları ise nüfus ve temettuat defterleri bağlamında iki ayrı başlıkta ele alınabilir. Amasya merkez ve kazalarını esas alan mufassal, icmal nüfus defterlerinin (Kahraman ve Gür, 2012; Genç, 2021, ss. 57-80; Çatal, 2009) aksine temettuat defterlerinde genellikle bağlı kazalar ayrı ayrı ele alınmıştır (Özcan, 2018, ss. 872-897; Serbestoğlu ve Yıldırım, 2017, ss. 1497-1505; Yıldırım, 2017; Soydal, 2018; Çetin, 2019). Amasya ile ilgili çalışmaların tamamına burada yer vermek hem çalışmanın maksadı hem de muhtevası için uygun değildir. Ancak dile getirilen çalışmaların genel olarak iki önemli hususu barındırdığı söylenebilir. Bunlardan ilki çalışmalarda daha ziyade Amasya'nın XV. ve XVI. yüzyılları ile XIX. yüzyılı merkeze alınmıştır. Bu durum esasında belirtilen dönemlere ait kaynak serisi ve özellikleri ile ilgilidir. Öyle ki tahrir, nüfus ve temettuat defterleri bir bölgedeki nüfus, iskân ve malî durumu tetkike imkân veren derli toplu kaynak türlerindedir. Bu nedenle XV-XVI. yüzyıl tahrir defterleri ile XIX. yüzyılın nüfus ve temettuat defterleri dönemselsel olarak tetkik edilebilecek kaynaklar olarak ön plana çıkmıştır. Böylece Amasya'nın nüfusu, iskânı ve malî tarihine dönük ilk olarak incelenen tahrir defterlerini takiben yaklaşık üç asır sonraya ait nüfus ve temettuat kayıtlarına dayalı çalışmalar ortaya çıkmıştır. Her iki dönem arasında kalan XVII. ve XVIII. yüzyılları merkeze alan çalışmalar ise şer'iyye sicilleri hariç tutulursa oldukça azdır.¹ Oysa bu dönemlere ait ruznamçe, tahrir yoklama, derdest, teftiş defterleri ile hurufat defterleri de bir bölgenin nüfus, iskân ve malî tarih bakımından ele alınacak kaynak serisi içerisinde gösterilebilir. Hâliyle bir bölgenin nüfus, iskân ve sosyo-ekonomik tarihinin uzun erimli bir çalışma dâhilinde ele alınıp ortaya konulabilmesi ancak XVI-XIX. yüzyıllara ait kaynakların tetkikiyle mümkün olabilecektir. Bu kaynaklardan biri şüphesiz XVII. ve XVIII. yüzyıllara ait oldukça önemli bilgiler barındıran hurufat defterleridir.

Bu çalışma, genel olarak XV. ve XVI. yüzyıllar ile XIX. yüzyıl dünyaları idarî, malî, nüfus ve iskân tarihleri bakımından ele alınmış Amasya'nın XVII. ve XVIII. yüzyıllarının da aydınlatılması hususundaki bir arayışın ürünüdür. Bu maksatla Amasya'ya ait hurufat kayıtlarının tamamı tetkik edilmiş fakat özellikle Amasya zâviyelerini öncüleyen bir konu sınırlamasına gidilmiştir. Yukarıda belirtildiği üzere köklü bir iskân merkezi olması, XIII. yüzyılda önemli bir Türkmen havzası olması, Selçuklu idaresi ve itikadî politikalarına bir karşıt isyan olarak görülebilecek Baba İlyas İsyanı'nın en etkin merkezlerinden olması ve nihayet Osmanlı idaresine geçişle birlikte bir şehzade sancağı olması gibi özellikleri, Amasya'nın uzun erimli nüfus, iskân ve malî tarihinin incelenmesinin

¹ Amasya Şer'iyye Sicillerine dayalı tezler için <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Erişim Tarihi: 20.09.2023)

önemini ortaya koymaktadır. Hurufat kayıtları bu maksatla yapılacak çalışmaların önemli kaynaklarından biridir.

Türkmenlerin Anadolu'ya ayak bastıklarında dedeler, erenler ve dervişler öncülüğünde siyasî, dinî, ticarî ve sosyo-kültürel nedenlerle pek çok bölgede zâviyeler inşa ettikleri bilinmektedir. Bu zâviyelerin Amasya'nın yukarıda sayılan özelliklerine nasıl ve ne yönde bir katkı sağladıkları sorusu bu çalışmanın en temel sorunsalını oluşturmaktadır. Bu nedenle elinizdeki çalışma temelde Amasya zâviyelerine ait iki hususu barındırmaktadır. Bunlardan ilki XV. ve XVI. yüzyıl tahrir kayıtlarında adı geçen zâviyelere aittir. Bu döneme ait zâviye kayıtları ilk ve mukayeseye esas bilgiler olarak ele alınacaktır. İkincisi ise hurufat kayıtlarından hareketle hazırlanmış ve XVII. ve XVIII. yüzyıl zâviyelerini kapsamasından dolayı ilkinde göre nispeten çok daha öznel olan bir konudur. Bunların yanı sıra her iki kaynak türünde izlerine rastlanmış ve bu bakımdan iskân kararlılığı göstermiş olduğu anlaşılan köyler ile zâviyelerin de olduğunu belirtmek gerekmektedir.

XVII. ve XVIII. Yüzyıl Araştırmalarında Önemli bir Kaynak Türü: Hurufat Kayıtları

Hurufat defterleri ülkemizde Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıflar Arşivi'nde bulunmaktadır (VGM.HRFd.). Bir vakfa ait tüm atama ve azil işlemlerinin belirli bir düzen dahilinde işlendiği bu defterler ilk olarak kent tarihçiliği bağlamında ele alınmıştır (Demirtaş, 2011, ss.47-92). Akabinde ise belli bir bölgedeki vakıflar veya müstakil bir vakıf ile ilgili araştırmaları beslemiştir. Hurufat defterlerinde ilk olarak bir bölgedeki idarî yapıyı görmek mümkündür. Çünkü defterlerin oluşturulma şekli kaza merkezlidir. Dolayısıyla ele alınan kazanın merkezi başta olmak üzere varsa bağlı nahiyeye, kasaba ve mahalle ile köylerin isimlerine ulaşılmaktadır. İkinci olarak ele alınan kazaya ait idarî birimlerdeki cami, mescid, zâviye, hangâh, tekke ve vakıfların isimleri bulunmaktadır. Bunu takiben buralarda görev yapanların isimleri, almış oldukları ücretler ile atanmalarına esas işlemler gelmektedir. Dolayısıyla bir bölgedeki dinî ve sosyo-kültürel yapılar ile bu yapıların isimleri, kurucuları, görev yapanları, varsa vakıfları hakkında tafsilatlı bilgiler hurufat kayıtlarında yer almaktadır. Bu bakımdan XV. ve XVI. yüzyıllar ile XIX. yüzyılın genel olarak idarî, nüfus, iskân ve malî hususlarını irdeleyen çalışmaların adeta tamamlayıcısı mahiyetindedirler. Örneğin XVI. yüzyıl tahrir kayıtlarında var olan köylerin XVII. ve XVIII. yüzyılda da varlıklarını devam ettirip ettirmedikleri hurufat defterlerinden takip edilebilmektedir. Hurufat kayıtları ayrıca bir bölgenin sosyo-kültürel yapısı ile inanç dünyasının aydınlatılmasında da önemli bir yere sahiptir.

Amasya Hurufat Defterleri

Tablo 1'de Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıf Arşivi'nde bulunan Amasya hurufat defterleri ile ait oldukları yıl ve sayfa adetleri yer almaktadır. Buna göre Amasya hurufatlarının içerisinde yer aldığı 6.665 sayfadan oluşan 24 adet defter serisi bulunmaktadır. Bu serinin sadece 110 varağının Amasya kayıtlarını içerdiği tespit edilmiştir. Tespiti yapılan 110 varağın toplam sayfa sayısının ise 180 olduğu görülmektedir.

Tablo 1: Amasya Hurufat Defterleri

Sıra	Defter No		Tarih		Sayfa	Görüntü Sayısı	Sayfa Numaraları	Sayfa Toplamı
	Eski	Yeni	Hicrî	Miladî				
1	539	530	1203	1788	324	2	128-130	2
2	540	531	1210	1795	339	1	80	1
3	541	532	1217	1802	283	2	66-68	2
4	542	533	1223	1808	263	4	21-28	7
5	543	534	1227	1812	381	10	93-112	19
6	544	535	1238	1822	265	1	76	1
7	545	536	1245	1829	241	7	49-66	17
8	1075	1056	1168	1754	188	6	67-75	8
9	1076	1057	1175	1761	144	8	69-83	14
10	1077	1058	1184	1170	240	1	33	1
11	1078	1059	1186	1772	206	4	38-45	8
12	1079	1060	1199	1784	266	3	104-109	5
13	1080	1061	1155	1742	230	12	82-105	13
14	1084	1065	1188	1774	222	2	120-123	3
15	1087	1068	1143	1730	290	11	197-217	20
16	1088	1069	1115	1703	192	11	5-24	19
17	1090	1071	1189	1775	160	8	103-117	14
18	1091	1072	1182	1768	172	1	118,119	2
19	1103	1083	1137	1724	316	--	--	--
20	1157	1137	1135	1735	285	3	18-22	4
21	1185	1138	1102	1691	201	5	180-188	8
22	1160	1140	1107	1696	763	4	31-38	7
23	1163	1143	-	-	426	3	13,31,32	3
24	1164	1144	1140	1728	268	2	47-49	2
Toplam					6665	110		180

Tespiti yapılan Amasya hurufat defterlerinden 2'si XVII. yüzyıl, 17'si XVIII. yüzyıl, 5'i XIX. yüzyıla aittir. Hâliyle defterlerin ağırlık olarak XVIII. yüzyılı kapsadıkları anlaşılmaktadır.

Eğitim, Ticaret, İskân ve Sosyo-Kültürel Yönleriyle Zâviyeler

Aslı Arapça olan zâviye kelimesi toplamak veya köşe, kenar, hanenin bir odası anlamlarına gelmektedir. Terim olarak ise bir tarikat mensubu dervişlerin kendi şeyhleri öncülüğünde yaşadıkları ve gelip giden yolcuların konaklama ile barınma ihtiyaçlarını karşıladıkları dinî, sosyal, kültürel ve malî bir üniteyi işaret etmektedir (Ocak ve Faroqi, 1984, s. 476). Zâviyelere bazen oldukça işlek bir yol güzergâhında, bazen ıssız bir dağ eteği veya vadi boyunda rastlanılmaktadır. Ayrıca henüz fethedilmiş bölgelerdeki terk edilmiş ve harabe olan iskân birimleri ile mahallerinin yeniden imarı amacıyla belirtilen bölgelerde de zâviyelerin kurulduğu bilinmektedir (Savaş, 1999, s. 72). Büyük ve kalabalık iskân merkezleri ile işlek yollar güzergâhında bulunan, bu vesileyle âyende ve revendeye (gelip giden yolculara barınma ve konaklama) hizmet eden zâviyeler aynı zamanda derbend göreviyle asayiş ve güvenliğin tesisinde önemli rol oynamışlardır (Orhonlu, 1967, s. 96). Zâviyelerin genel olarak mescid, odalar, türbe, kütüphane, hamam, mutfak, ahır ve mezarlıkları ihtiva eden oldukça geniş bir tesis olduğu bilinmektedir. Bu durum zâviyeleri kendisini çevreleyen ziraî ve hayvansal üretim sahalarıyla birlikte iktisadî bir ünite hâline getirmektedir (Savaş, 1999, s. 472).

Zâviyelerin ayrıca şiir, hat, tezhib ve musikinin kırsala taşınması, tanıtılması ve yaşatılmasında önemli rol oynadıkları söylenebilir. Bu bakımdan zâviyeler kırsaldaki önemli bir kültür merkezi olarak da görülebilir (Ocak ve Faroqi, 1984, ss. 468-476; Kara, 1980, s. 60). Üstlendikleri bu sosyal, kültürel ve malî rollerinin sürdürülmesi amacıyla bazen kendi vakıfları bazen de başka vakıflar tarafından desteklenmiştir (Bizirlik, 1999, s. 59; Sırım, 2018, s. 24). Bu

nedenle esasında oldukça ufak, gelirleri az olmasına rağmen bazı tekke ve zâviyelerin varlıklarını ve görevlerini uzunca süre devam ettirdikleri anlaşılmaktadır. XIII. yüzyılda ise tekkeler giderek bir tarikatın merkezi olmaya başlamıştır. Bu durum özellikle bir tekke etrafında yer alan zâviyeleri de etkilemiştir. Tarikatın kurucularının türbelerinin bulunduğu tekkeler merkez olarak görülmüş ve varsa sonradan açılan tekke, zâviyeler bu merkeze bağlı olarak yapılmışlardır (Kara, 2011, s. 368-370). Tekke ve zâviyelerin kurulması, gelişmesi, genişlemesi ve şeyhi öncülüğünde vakıflaşması sürecinin bir sonucu olarak vakfiyelere evlâdiyyet üzere süregiden tekkenişinlik görevi ortaya çıkmıştır (Barkan, 1942, ss. 279-386).

Anadolu'daki tekke ve zâviye kurucularını iki başlık altında ele almak mümkündür. Bunlardan ilki “zâviye şeyhi” veya “şeyh-i zâviye” olarak Selçuklu ve Osmanlıların ilk evrelerinde faaliyet göstermiş Hacı Bektaş, Hayrânî ve Ahi Evran gibi belli bir tarikatın mensubu veya kurucusu olarak da görülebilecek olan kişilerdir. Bunlar şüphesiz kerâmet sahibi olduğuna inanılan velilerdir. Bu nedenle kendilerine hükümdar başta olmak üzere idareciler ve halk büyük bir hürmet göstermiştir. Bu velilerin ölmesiyle yerlerine etkin ve kabiliyetli halifelerinden biri seçilmekteydi. Kurdukları tarikat, gösterdikleri öğreti onlar vesilesiyle aktarılmakta ve korunmaktaydı. İkincisi ise daha ziyade Anadolu kırsalında bulunan zâviyelerin şeyh veya dervişleri olarak ifade edilebilecek olan kişilerdir. Bu şeyh ve dervişler yerleştikleri bölgede akrabalar veya aşiret mensupları üzerinde belli bir etkiye sahiplerdir. Bu bakımdan ilk gruba nazaran çok daha dar bir alana nüfuz edebilmişlerdir. Bunlar daha ziyade nüfuz sahalarındaki akraba veya aşiret mensuplarını yöneten ve yönlendiren kişilerdir. Bu türden bir şeyhlik babadan oğula geçer bir hâl almıştır (Ocak, 2010, s. 214). Hurufat kayıtlarında tesadüf edilen Amasya zâviyeleri bu iki kategori dâhilinde de irdelenecektir.

Hurufat Kayıtlarında Amasya Zâviyeleri

Amasya'da zâviye geleneğinin oldukça köklü bir geçmişi sahip olduğu bilinmektedir. XIV. yüzyılda Amasya'yı ziyaret etmiş olan meşhur seyyah İbn-i Batuta'nın eserinde zâviyelerden bahsetmiş olması bu husustaki önemli bir delildir. İbn-i Batuta seyahatnamesinde Amasya zâviyelerinden sadece Rifâî Zâviyesi olan Ahmed Kuçek bin Taceddin Zâviyesi'nden bahsetmiştir (Ocak, 2010, s. 227, 228). Bu durum şüphesiz seyyahın gittiği tarihte Amasya'da başka zâviyenin bulunmadığı anlamına gelmez. Nitekim Batuta'nın ziyaretinden önce kurulmuş bazı zâviyelerin olduğu bilinmektedir. Bu zâviyelerin isimleri ve kuruldukları yerler hakkındaki bilgiler elinizdeki çalışmanın bundan sonraki bölümünde ortaya konulmuştur.

Çevikçe Zâviyesi

Çevikçe Zâviyesi'nin XVI. yüzyıl Amasya tahrir defterinde izine rastlanılmamıştır.² Zâviyenin bulunduğu yer, hurufat kayıtlarında köy veya mahalle ismi belirtilmeden “Amasya'da” şeklinde vurgulanmaktadır. Ancak kimi ifadelerden hareketle zâviyenin Amasya'nın Çilehâne Mahallesi'nde olduğu anlaşılmaktadır.³ Amasya'daki Seyyid Halil Çeşmesi ile ilgili hurufat kaydında ise Çevikçe müstakil bir mahalle adı olarak belirtilmiştir.⁴ Hurufat kayıtlarında zâviyenin tabbâh, nazîr, şeyh-i zâviyedâr, bevvâb, cabî, aşçı ve kâtib, ferrâş, müremmîm gibi görevlilerinin bulunduğu anlaşılmaktadır (VGM.HRFd.1059, s. 42; VGM.HRFd.1069, s. 8, 10, 16, 18; VGM.HRFd.1071, s. 105, 106, 114; VGM.HRFd.1072, s. 118; VGM.HRFd.1060, s. 106, 107;

² Amasya tahrirleri arasında hem Hurufat Defterlerinde geçen merkez kaza ve nahiyeleri kapsadığı hem de yayınlanmış olduğu için “Defter-i Mufassal-ı Livâ-i Amasya el-cildü'l-evvel”, TKG.KK.TTd.15 (323/26), H.984/1576-77 tarihli defter esas alınmıştır. <https://www.tkgm.gov.tr/en/node/8145> (13.09.2023); *Defter-i Mufassal-ı Liva-i Amasya: Cildü'l-evvel*, Haz. Sevgi Işık-Fatma Ayan, Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2015 ve TKG.KK.TTd.388 (311/583) H.984/1576-77 tarihli Evkâf-ı Rûm defteri yer yer kontroller için kullanılmıştır.

³ “Amasya'da Çilehane kurbunda Çevikçe Zâviyesinin iki müd hunta ile aşçı Seyyid Ali fevtinden oğlu Seyyid Halil'e inayet...”, VGM.HRFd.1060, s.18.

⁴ “Amasya'da Çevikçe Mahallesinde es-Seyyid Halil çeşmesi...”, VGM.HRFd.1068, s.214.

VGM.HRFd.1068, s. 206; VGM.HRFd.1138, s. 185; VGM.HRFd.1143, s. 30; VGM.HRFd.1138, s. 185; VGM.HRFd.1071, s.106; VGM.HRFd.1140, s. 36)

Amasya hurufat defterlerinde Çevikçe Zâviyesi'ne ilave olarak ayrıca Çevikçe Tekkesi'ne ait kayıtlar da bulunmaktadır. Tekke'de H.1142/1729-30 yılında şeyhlik yapan Hüseyin Efendi'nin vaiz, alim ve işinin ehli biri olduğu görülmektedir. Halvetiye şeyhi eş-Şeyh İbrahim Efendi'den tahsil almış olan Hüseyin Efendi bu görevini kırk yıl sürdürmüştür. Daha sonra Mevlâna Hasan Sinan Efendi ve Sinanî Hasan Efendi'nin Çevikçe Tekkesi'nde Şeyh oldukları anlaşılmaktadır (Abdîzâde Hüseyin Hüsâmeddîn, 2022, s. 44, 57, 212).

İncelenen tahrir defterlerinde hakkında herhangi bir bilgiye rastlanılmayan Çevikçe Zâviyesi'nin tahrir sonrası dönemde Amasya'nın Çilehâne Mahallesi'nde kurulmuş bir zâviye olduğu düşünülebilir.

Mahmud Efendi Zâviyesi

Hurufat kayıtlarına göre zâviyenin kurucusu “Mahmud Efendi” veya “Hacı Mahmud Efendi” şeklinde ifade edilmektedir. Ancak esas olarak “Hacı Mahmud Çelebi” olduğu 1576 yılı Amasya tahrir defterindeki kayıttan anlaşılmaktadır. Zâviye, H.807/1404 yılında Amasya'nın içeri şehirde Karatay Mahallesi'nde Nakşibendi tarikatına mensup Ammad-zâde Bedreddin Mahmud Çelebi tarafından yapılmıştır (Abdîzâde Hüseyin Hüsâmeddîn, 2022, s. 154,155). Onun Amasya havalisinde hayır sahibi bir kişi olduğu anlaşılmaktadır.⁵ Zâviyenin inşa edilmesinden sonra vakfı da oluşturulmuştur. Argoma'nın Yenice, Yaftalı ve Kulağuz köyleri mâlikânesi ile yine Argoma'nın Öz Artuk, Kargucuk, Döğer mezralarının gelirlerinin tamamı veya bir kısmı bu vakfa aittir (TKG.KK.TTd.15, vr. 30/a, 31/a ve 44/a, 64/a-b). Ayrıca Geldiklanâbâd kazasının Bende-i Yunus ve Saray Bulargu köylerinin malikanesi de vakfa gelir kaydedilmiştir. (TKG.KK.TTd.15, vr. 111/b, 141/b). Zâviye kurucusunun ismi ile ilgili hurufat kayıtlarında var olan karışıklık tahrir defterinde de bulunmaktadır. Nitekim yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere kayıtlarda yer yer Hacı Mahmud olarak kayıtlı iken bazen de Hacı Mahmud Çelebi olarak yazılmıştır.

Hurufatlarda Hacı Mahmud Çelebi'nin tekke ve zâviyesine ait kayıtlar bulunmaktadır (VGM.HRFd.1069, s. 5). Tekkenin Hacı Mahmud Ağa tarafından bina edilerek vakfedildiği görülmektedir.⁶ Orta isimli köyde ise Hacı Mahmud Camisi vardır (VGM.HRFd.1138, s. 186). Hacı Mahmud Çelebi tekke-zâviyesinde bevâb (VGM.HRFd.1068, s. 207; VGM.HRFd.534, s. 93), cüzhân (VGM.HRFd.1140, s. 32) ve tabbâh (VGM.HRFd.534, s. 93) olarak görev yapmış olanlara ait bilgiler bulunmaktadır. Mahmut Efendi'nin Yenice Köyü'nde bir cami bina ettiği anlaşılmaktadır (VGM.HRFd.532, s. 97, 534). Kayıtlar bu zâviyenin Amasya'da içeri şehirde olduğunu işaret etmektedir. Zâviyenin defter-i atık ve şart-ı vakıf gereği yıllık bir müd⁷ hinta (buğday) ile helvacı vazifesini yürüten Mehmed'in çocuksuz olarak ölmesinden sonra yerine Hafız Ahmed bin Halil, Amasya kadısı Seyyid Ahmed Nurullah arzıyla görevlendirilmiştir (VGM.HRFd.532, s. 67). Zâviyelerde helvanın genellikle varsa vakıf şartı olarak bal helvası adı altında ayrı bir odada, helvahânede pişirildiği anlaşılmaktadır. Bu durum zâviyede bir helvahânenin de olabileceğini işaret etmektedir (Açikel, 2005, s. 264-266). Zâviye şeyhliğine ait bir başka kayda göre Ömer bin İsmail'in ölmesiyle yeri İsmail Efendi'ye tevcih edilmiştir (İE.EV.56/6209). Devamında Abdurrahman Efendi ve Osman Efendi ve oğulları İbrahim, Abdülgafur ve Abdülhamdi, Hafız Süleyman Efendi, Hafız İbrahim, Mustafa Efendi, Abdülkerim Efendi, Ahmed Efendi, Abdüsselâm Efendi, Mehmed Arif Efendi, Ali Efendi, Mustafa Efendi, Hafız Abdullah Efendi, Halil Çelebi, Abdullah Efendi ve oğulları

⁵ “...ashâb-ı hayrâtdan Hacı Mahmud nam sâhibü'l-hayrın...”, VGM.HRFd.1056, s.68.

⁶ “Amasya'da Hacı Mahmud Ağa bina ve vakıf eylediği tekyesinde evlâdiyet ve meşrutiyet üzere senevî dört müd hinta ile tekyenişin olan Seyyide Zahide ...”, VGM.HRFd.530, s.129

⁷ “Sözlük anlamı ile elleri öne doğru uzatmak anlamındaki medd kökünden gelen müd (Med) kelimesi ellerin birleştirilmesiyle iki avucun aldığı tahıl miktarı anlamında kullanılmıştır...”, Cengiz, Kallek, “Müd”, DİA., C.31, Ankara, 2020, s.455-457.

Ahmed, İbrahim, Hafız Abdurrahman Efendi, Seyyid Ali Efendi, Ömer Çelebi, Hacı Yusufzâde, Seyyid Mehmed, Ali, Sabit, Selim, Ahmed ve Ahmed Çelebiler, Mahmud Efendi zâviyesinin şeyhi olmuşlardır (Abdîzâde Hüseyin Hüsâmeddîn, 2022, s.155).

Şeyh Elek Zâviyesi

Şeyh Elek Dede zâviyesi Amasya'nın Geldiklanâbâd nahiyesinde bulunmaktadır. Şeyh Elek Dede aynı zamanda Hacı Mehmed olarak da bilinmektedir. Bir adet vakıf çiftliği bulunan bu zâviyenin, zâviyedarlığını nesilden nesile olacak şekilde evlâd-ı vakıfdan olan Alemdar İnce Seyyid Mehmed yürütmektedir. Ancak 15 Safer 1217/17 Haziran 1802 tarihinde Zeynelabidin isimli bir kişinin Hacı Bektaş Velî vekilinden, seccade-nişin veya postnişininden bu görevin kendisi üzerine olduğuna dair arz ve Anadolu kazaskeri Mevlâna Ömer İzzet Efendi'den tevcih belgesi aldığı anlaşılmaktadır (VGM.HRFd.532, s.67).

Hoca Sultan Zâviyesi

Hoca Sultan'ın, Amasya valisi Sultan Bayezid Han-ı Sanî'nin "*hoca-i sultânî*"si olan Şemdeddin Ahmed Çelebi olduğu anlaşılmaktadır. Şemseddin Ahmed Çelebi, H.880/1475-76 yılında Darü's-Selâm Mahallesi'nde bir zâviye ile yanında misafirhâne ve mutfak inşa etmiştir. Bu zâviye, Halvetiyye tarikatına mensup şeyhlerce idare edilmiştir (Abdîzâde Hüseyin Hüsâmeddîn, 2022, s. 150). Bir başka belgeden Amasya'nın Geldiklanâbâd Nahiyesi'nin Ersil Köyü'nde aynı isimli bir zâviye daha olduğu anlaşılmaktadır (C.EV.550/27781). Bu zâviyenin bahsi geçen Hoca Sultan'a mı yoksa başkasına mı ait olduğu tam olarak anlaşılamamıştır.

1576 yılı tahririnden anlaşıldığına göre Amasya'nın Geldiklanâbâd Kazası'nın Vermiş Köyü ile bağlı Hızırlık/Hıdırlık mezrası mahsülleri Hoca Sultan Zâviyesi tasarrufuna ayrılmıştır (TKG.KK.TTd.15, vr. 140/b). Evkâf-ı Rûm'da Hoca Sultan vakfı yön ve sınır tespiti noktasında birkaç kez zikredilmiştir. Ayrıca tıpkı mufassal tahrir defterinde olduğu üzere Geldiklanâbâd'ın Vermiş isimli mezrasının divânî ve mâlikâne hisselerinin Hoca Sultan Zâviyesi'ne ait olduğu bölge ayânî şahitliğiyle ispatlanmıştır (TKG.KK.TTd.388, vr. 55/b, 82/b).

Hurufat kayıtlarında Hoca Sultan Zâviyesi'nin bulunduğu yer "*Amasya'da*" şeklinde ifade edilmiştir. Zâviye ile ilgisi tespit edilmemiş olsa da Amasya'da Hoca Sinan isimli bir mahallenin olduğu görülmektedir (VGM.HRFd.1068, s. 213). Zâviyenin bir vakfının olduğu müteveli ve geliri zâviyeye ayrılmış köylerden anlaşılmaktadır (VGM.HRFd.1140, s. 36). Zâviye giderleri için mahsûlü vakfedilmiş köylerden biri Vermiş Köyü'dür. Kayıtlara göre bu köy Ezine Bazarı nahiyesine bağlıdır (VGM.HRFd.533, s. 22; VGM.HRFd.1068, s. 207). Zâviyenin kâtib, şeyh, çerâğdâr, kapucu, tabbâh, duâğûy ve debbâğ gibi görevlileri hakkında bilgilere tesadüf edilmektedir (VGM.HRFd.533, s. 22; VGM.HRFd.534, s. 111; VGM.HRFd.1057, s. 80; VGM.HRFd.1059, s. 38; VGM.HRFd.1068, s. 197, 200, 204; VGM.HRFd.1071, s. 108; VGM.HRFd.1138, s. 180, 182 186; VGM.HRFd.536, s. 65; VGM.HRFd.1056, s. 70; VGM.HRFd.1061, s. 82, 85; VGM.HRFd.1140, s. 35, 36). Hoca Sultan Zâviyesi'nin zâviyedâr ve şeyhlerine ait bilgilere arşivin kimi fonlarında rastlanılmaktadır. Nitekim ilk olarak es-Seyyid el-Hac Abdullah, es-Seyyid Hüseyin, es-Seyyid Osman ve es-Seyyid Veli'nin Hoca Sultan Zâviyesi zâviyedârları oldukları görülmektedir (C.EV.4/161). Diğer taraftan yıllık iki buçuk müd hinta ile es-Seyyid Ahmed ve es-Seyyid Hüseyin'in zâviyenin şeyhi oldukları ve kendi rızalarıyla bu görevi es-Seyyid Mahmud ve es-Seyyid Mehmed efendilere bıraktıkları anlaşılmaktadır (C.BLD.23/1132). Yıllık iki buçuk müd hinta ile zâviye şeyhliği vazifesini yürüten Seyyid Mehmed'in ölmesiyle bu görev Seyyid Ahmed ve Seyyid Hüseyin isimli çocuklarına bırakılmıştır (C.EV.155/7734). Zâviyenin şeyhi olan Mustafa'nın ölmesiyle onun bu görevine sekiz sene hiç kimse talip olmamıştır. Sekiz senelik bir sürenin akabinde Ali oğulları Ahmed ve Mustafa'nın, Amasya kadısı Abdülkerim arzıyla bu göreve talip oldukları anlaşılmaktadır (VGM.HRFd.1068, s. 204). Zâviye gelirlerinin bir kısmı tedrisat için ayrılmıştır

(C.MF.81/4028). Seyyid Ahmed'in bu şartla yaklaşık kırk yıllık bir zaman zarfında zâviyedârlık yaptığı, oğlu Abdülkerim'in izahından anlaşılmaktadır (C.EV.630/31763).⁸

Oğlanlar Zâviyesi

Oğlanlar Zâviyesi, idarî olarak Yavaş Nahiyesi sınırları dâhilinde yer almaktadır. Zâviye isminin aynı zamanda köy ismi de olduğu anlaşılmaktadır.⁹ Köy adı kayıtlarda zaman zaman “*Oğlanlar Obası*” şeklinde de geçmektedir (VGM.HRFd.534, s. 112; VGM.HRFd.1061, s. 87; TKG.KK.TTd.388, vr. 88/a). Bu durum 1576 yılı tahrir defterinde de görülmektedir. Buradaki kayda göre Yavaş Kazası'nın Oğlanlar Obası Köyü mâlikânesinin yarı hissesi mülkiyet üzere Gözne isimli birisinin tasarrufundadır. Ancak Oğlanlar Zâviyesi ve köyün mâlikâne hissesine sahip Gözne arasındaki bağ hakkında herhangi bir malumat bulunmamaktadır. Diğer taraftan köyün Ebu'l-Kasım oğlu Ali Çelebi evlâdına vakfedildiği anlaşılmaktadır. Ancak Ali Çelebi evlâdından kimsenin kalmamasından dolayı mâlikâne hissesi hâlî kalmıştır. Daha sonra Amasya'nın Kal'a-i Zîr Mahallesi'ndeki Kurşunlu Mescidi'ne bu gelirler aktarılmıştır (TKG.KK.TTd.15, vr. 178/b). Zâviyenin ismi ve hâlî kalan mâlikâne hissesinden hareketle tahrir sonrası dönemde kurulmuş olabileceği düşünülebilir.

Hurufat kayıtlarında köy hududu dâhilinde bir nehrin geçtiği, köprü inşaa ve tamirlerine ait kayıtlardan anlaşılmaktadır (VGM.HRFd.1061, s. 89). Öyle ki köydeki “*Garik*”(?) isimli köprünün tamiri ve hizmet etmesi nedeniyle gelirlerin iki asrı geçen bir süredir vakfedildiği görülmektedir. Ancak Turhal Kazası'ndan Oğlanlar Obası Köyü'ne gelmiş olan ve sürdürdüğu muallim-i sıbyan görevi karşılığında Tatar Köyü gelirini alan Mehmed isimli bir kişi, köyün mâlikâne hissesinin yarısını senetsiz, kayıtsız bir şekilde zapt etmiştir (VGM.HRFd.1068, s. 205, 206). Yine köydeki bir başka köprü ise Çağlan Köprüsü'dür. Bu köprünün ise Osmanlı-İran savaşlarında cepheye sevk edilen askerlerin önemli bir geçiş merkezi olduğu anlaşılmaktadır. Tamire muhtaç olan köprünün masrafları için Oğlanlar Obası Köyü gelirinin yarısının ayrıldığı görülmektedir (VGM.HRFd.1068, s. 206). Zâviyenin genellikle mâlikâneleri ile hisselerine ait bilgiler defterlerde geçmektedir (VGM.HRFd.1060, s. 109). Bu köyün kayıtlarda daha ziyade idarî bir ad olarak geçtiği ve zâviye hüviyetinde olmadığı söylenebilir. Nitekim yukarıda da belirtildiği üzere genellikle var olan köy mâlikâne hissesinin yarısının köy sınırlarında bulunan ve oldukça önemli rolleri olan iki köprünün inşaa, işleme ve güçlendirilmesiyle alâkalı olduğu anlaşılmaktadır. Buna karşı diğer zâviye örneklerinde görülen zâviye görevlilerine ait herhangi bir bilgiye temas edilmemiştir.

Hamza bin Muzaffer

Bu zâviyenin “*Amasya'da*” yer aldığı ifade edilmekte ise de mahalle, sokak veya köyüne ait bir bilgi yer almamaktadır. Zâviye kurucuları Mehmed ve Hızır Çelebi bin Hamza bin Muzaffer adlı iki kardeştir. Zâviyedârı olan “*İsmail*”in ölmesiyle zâviyenin hâlî ve hârabe bir hâle geldiği anlaşılmaktadır. Ayrıca İsmail vakıf şartı gereği zâviyedâr olan son kişidir. Nitekim onun ölmesiyle “*evlâdı mükâriz*” (vakıf evlâtlarının kalmaması) olduğundan bu göreve vakıf evlâdından kimse getirilememiştir. Bu nedenle Geldiklanâbâd Kazası nâibi Seyyid Mehmed Es'ad'ın arzıyla Seyyid Abdulhalim bin Seyyid Mahmud zâviyedâr olarak görevlendirilmiştir. Atama işleminin Geldiklanâbâd naibince yapılmış olması zâviyenin idarî olarak Geldiklanâbâd'a bağlı olabileceğini akıllara getirmektedir (VGM.HRFd.534, s. 99).

⁸ Yakub Paşa Camiinde ders vermek şartıyla Hoca Sultan Zâviyesine zâviyedar olarak görevlendirilen Seyyid Ahmed Efendi'nin atanmasına dair belgeye çekim ve restorasyon nedeniyle ulaşılamamıştır., TS.MA.e. 822/10, H.1103.

⁹ “...Amasya muzafatından Yavaş Nahiyesinde Oğlanlar Zâviyesi nam karyenin...”, VGM.HRFd.533, s.27.

Seyyid Hacı Ali Baba ve Seyyid Hacı İbrahim Baba ve Seyyid Yusuf Baba Biraderler Zâviyesi

Tarikât-ı Âlfiyye-i Bektaşîyyeden olan bu zâviye Amasya'nın Çırcır Mahallesi'nde bulunmaktadır. Seyyid Hacı Ali Baba, Seyyid Hacı İbrahim Baba ve Seyyid Yusuf Baba isimli kardeşler tarafından inşa ve ihya edilmiştir. Âyende ve revendeye hizmet eden zâviyenin zâviyedârı olmadığından Hacı Bektaş Velî Asitânesi'nde Seccadenîşin olan Seyyid Şeyh Fezullah arzıyla bu üç kardeşin zâviyedar olarak atandığı görülmektedir (VGM.HRFd. 534, s. 108). Bu durum, zâviyeyi inşa edenlerin aynı zamanda zâviyedârlık görevini de üstlenmiş olabileceklerini göstermektedir. Gerek zâviye kurucularının isimlerindeki Seyyid ve Baba unvanları gerekse de atanma işleminin bizzat Hacı Bektaş Velî seccadenîşini tarafından yapılmış olması bu zâviyenin Bektaşî zâviyesi olduğuna işaret etmektedir.

Ahi Yusuf Zâviyesi

Ahi Yusuf Zâviyesi Amasya'nın Yavaş Nahiyesi'nin Sarıkusun (nâm-ı diğer İbecik) köyünde bulunmaktadır. Zâviyedârlık görevini bu köyün mutassarrıfı olan Mehmed Nuri bin Abdullah yürütmektedir (VGM.HRFd.532, s. 66). Bir başka zâviyedar olan Halil'in ölmesiyle görevi Mustafa, İbrahim ve Halil isimli çocuklarına kalmıştır. Bu atanma işlemi Merzifon nâibi Hafız Süleyman İzzet arzıyla yapılmıştır (VGM.HRFd.534, s. 109; VGM.HRFd.1060, s. 104; VGM.HRFd.1069, s. 5; VGM.HRFd.1138, s. 183).

Aynı isimle bir diğer zâviye Amasya'ya bağlı Argoma Nahiyesi'nde bulunmaktadır. Bu zâviyenin Darphaneci Ahi Yusuf isimli hayır sahibi biri tarafından inşa edildiği anlaşılmaktadır (AE.SMST.III. 56/4117). Bu nedenle incelenen zâviye ile bir ilgisi kurulamamıştır. Aynı şekilde Turhal Kazası'nın Ludos/Lodos Köyü mâlikânesinin yarısı Ahi Yusuf Zâviyesi'ne ayrılmıştır (TKG.KK.TTd.388, vr.67/a). Bu izahlar Turhal, Tokat havalisinde de aynı isimli bir zâviyenin olduğunu ortaya koymaktadır.

Ahi Darphaneci Zâviyesi

Amasya Kazası'nın Pervane Bey Mahallesi'nde Bali Bey Camisi'nin yakınlarında bulunmaktadır. Zâviyenin yerini zamanla iki hanın aldığı görülmektedir. Darphaneci şeklinde isimlendirilmesinin ise Amasya'da darphane emniyeti yapmış olan Şemdeddin Ahmed Çelebi'den geldiği anlaşılmaktadır. Zâviye H.836/1432-33 yılında Şemseddin Ahmed Çelebi tarafından inşa edilmiştir. Rûfaiyye tarikatına bağlı şeyhlerin idare ettiği zâviye zamanla harâb ve hâlî bir duruma gelmiştir (Abdîzâde Hüseyin Hüsameddin, 2022, s. 153). 1576 yılı tahririnde Argoma Kazası'nın Keçi/Kiçi ve Adadepe köyleri mâlikânesinin tamamı Bilecük Köyü mâlikânesinin ise yarısı Ahi Darphaneci Zâviyesi'ne ayrılmıştır (TKG.KK.TTd.15, vr. 51/b, 70/a-b). Gelirleri zâviyeye ayrılmış köy ve hisse miktarlarına ait bilgilerin benzerlerine evkâf defterinde de rastlanılmaktadır (TKG.KK.TTd.388, vr.81/b).

Hurufat kayıtlarında zâviyenin şeyhi olan Seyyid İbrahim ibn-i Sadeddin'in bu görevinden feragat ettiği görülmektedir. Bu nedenle yerine Amasya naibi Seyyid Mehmed Fazıl arzıyla Seyyid Abdülfettah ibni Seyyid Ahmed atanmıştır (VGM.HRFd.536, s. 51).

Ahi Ahmed nâm-ı diğer Ahi Mahmud

Amasya'nın Acem Ali mahallesinde olan zâviyenin kurucusu "*Ahi Ahmed ibn-i Bedreddin Ahi Mahmud'dur.*" (VGM.HRFd.1069, s. 8). Hurufat kayıtlarda merhum Hayreddin Efendi mülhâkatına bağlı olduğu görülen zâviyenin sadece imamlarına ait bilgiler yer almaktadır (VGM.HRFd.536, s. 51; VGM.HRFd.1056, s. 67; VGM.HRFd.1068, s. 207; VGM.HRFd.1071, s. 108, VGM.HRFd.110; 1140, s. 36).

Arşivin farklı fonlarına ait belgelerde zâviye ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. Bu belgelerde zâviye "*merhûm Hayreddin Efendi Vakfı mülhâkatından*" şeklinde belirtilmiştir. Ayrıca yıllık iki

müd buğday ile imamet cihetiyle mutasarrıf olan es-Seyyid Abdülfetah bin es-Seyyid Ahmed'in ölmesiyle yerine geçecek olanlar ile ilgili teferruatlı bir izah yer almaktadır. Buna göre Seyyid Ahmed'in ölmesiyle çocuklarının görevlendirilmesi düşünülmüştür. Bu maksatla çocuklarının takibine gidilmiştir. Bu takip neticesinde Seyyid Ahmed'in dört oğlunun olduğu anlaşılmıştır. Bunlardan üçünün, Amasya'nın Acem Ali Mahallesi nüfus defterinin otuz beşinci hanesinin üçüncü ve dördüncü sıralarında kayıtlı sekiz yaşındaki Mahmud, on yaşındaki Şakir ve yedi yaşındaki Muhiddin olduğu görülmüştür. Diğer oğlu ise Davudhâne Mahallesi'nin altıncı hanesinin birinci sırasında kayıtlı olan otuz iki yaşındaki Hafız Osman'dır. Elde edilen bu bilgiler dâhilinde diğer kardeşleri büyüünceye kadar Hafız Osman'ın babasından boş kalmış göreve getirilmesi uygun görülmüştür (C.EV.97/4830).

Ahi Mahmud Zâviyesi

Kayıtlarda zâviyenin Amasya'nın hangi mahalle veya köyünde bulunduğu dair bilgi bulunmamaktadır. Aynı zamanda tam olarak kim tarafından ve ne zaman kurulduğu da bilinmemektedir. Ancak adından hareketle Amasya'da Ahi Mahmud isimli bir kişi tarafından kurulmuş olduğu düşünülebilir. Zâviyenin zâviyedarlığı vazifesi vakıf şartı gereği evlâdiyet esaslı olacak şekilde belirlenmiştir.¹⁰ Zâviyenin nazırı, müezzini ve mütevellilerine ait bilgilere hurufat kayıtlarında rastlanılmaktadır (VGM.HRFd.1057, s.74; VGM.HRFd.1068, s. 207; VGM.HRFd.1071, s. 115; VGM.HRFd.1069, s. 8; VGM.HRFd.1138, s. 181). Ayrıca zâviyede görev yapmış zâviyedârlar arasında zaman zaman hatunlar veya onların soylarına bağlı kişilerin de olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim zâviyedâr olan Hafız Hasan'ın ölmesinden sonra zâviyedârlık görevi annesi Ayşe Hatun'un kız kardeşi Fatma Hatun'un Seyyid Halil ve Seyyid İbrahim isimli çocuklarına geçmiştir (VGM.HRFd.1068, s. 205).

Çat Zâviyesi

Bu zâviye, Selçuklular zamanında Baba İlyas Horasanî (Şüca'eddin Ebu'l-Bekâ İlyas bin Ali el-Horasanî) tarafında Çat Köyü'nde kurulmuştur. Baba İlyas'ın bir dönem Amasya'daki Şeyh Kırık Tekkesi'nde şeyhlik yaptığı belirtilmiştir.¹¹ Zâviyesi, dönemin Sultanı Alaeddin Keykubat tarafından ziyaret edilmiştir. Baba İlyas'ın türbesinin bulunduğu Çat Köyü'nün isminin, sonraları ona atfen İlyas olarak değiştiği anlaşılmaktadır (Ocak, 2017, s.117). 1576 yılı tahririnde Bergoma Kazası'na bağlı İlyas isimli bir köy bulunmaktadır. Bu köyün mâlikânesi Bayezid Paşa İmâreti vakfına aittir (TKG.KK.TTd.15, vr.170/a). Diğer taraftan Mecitözü Kazası'nın da İlyas isimli bir köyü vardır. Bu köyün mâlikânesi ise Hoca Ahmed ve Hoca Sinan isimli iki kardeşin elindedir. Ayrıca bu köyde her ne kadar ismi belirtilmemiş olsa da devamındaki kayıtlardan bir zâviyenin bulunduğu anlaşılmaktadır. Amasya'ya olan coğrafi yakınlığı, bir zâviyesinin bulunması, köy havalisinde bir Bektaşî taziyeki olduğu gibi hususlar göz önüne alındığında bu köyün Hoca İlyas'ın köyü olma olasılığı oldukça yüksektir (TKG.KK.TTd.388, vr.68/b). 1576 yılı tahririnde Geldiklanâbâd Kazası'nın Hüseyin nâm-ı diğer Kırık isimli köyü mâlikânesinin ¼ hissesi Çat Zâviyesi'ne ayrılmıştır (TKG.KK.TTd.15, vr. 51/b,136/b). Aynı kazanın Sorkun Oğlanı Köyü mâlikânesinin tamamı Çat Köyü camisine ayrılmıştır (TKG.KK.TTd.15, vr. 51/b,144/a). Ancak Argoma Nahiyesi'nin Oyum/Oyma Ağaç Köyü'nün mâlikânesi Medrese-i Hızır Paşa vakfına ait Çat isimli bir mezrasının olduğu görülmektedir (TKG.KK.TTd.15, vr. 51/b,71/a). Bunlar dışında defterde Çat Köyü'ne ait herhangi bir kayda rastlanılmamıştır.

¹⁰ "...Seyyid Hafız Ali ve Seyyid Abdulfettah ibney Seyyid Ahmed nam karındaşlar iştiraken mutasarrıflar iken merkumandan mezbur Seyyid Hafız Ali fevt nisf hissesi mahlûlünden batn-ı evvelde evlâd-ı vâkıfıdan karındaşı ve müşteriki Seyyid Abdulfettah ibni Seyyid Ahmed'e...", VGM.HRFd.536, s. 51; "...batn-ı evvelde olan Hafız Hasan bâ-humus-ı mahsul mutasarrıf olmağla ...", VGM.HRFd.1056, s. 67, "...Ahi Mahmud Zâviyesinin tevliyeti ve zâviyedarlığına evlâd-ı vâkıfa batn-ı evveline meşruta olub evlâd-ı vâkıfıdan batn-ı evvelden Hafız Hasan halife ber-muceb-i şart-ı vâkıf mutasarrıf ...", VGM.HRFd.1056, s. 72, 73.

¹¹ "...Şüca'eddin İlyâs bin Ali el-Horasanî" bu hânkâhın şeyhi olmakla "Baba İlyâs" diye meşhûr olmuş...", Abdîzâde Hüseyin Hüsâmeddîn, 2022, s.152.

Hurufat kayıtlarında zâviyenin tam olarak nerede olduğu belirtilmemiştir. Zâviyenin bulunduğu yerden ziyade gelirlerini oluşturan köy ve hisseleri hakkında bazı bilgiler vardır. Öyle ki Amasya'nın Zünnunâbâd nâm-ı diğer Gelediklanâbâd Kazası'nın Kızık/Kırık nâm-ı diğer Hoti Köyü mâlikânesinin dört hissesinin üçünün Güç Arslan Evlâtları Vakfı'na, bir hissesi ise Çat Zâviyesi'ne ayrıldığı anlaşılmıştır. Buradaki ayırım yukarıda da belirtildiği üzere 1576 yılı tahririndeki ile aynıdır. Zâviyenin mutasarrıfı Seyyid Mehmed oğulları Seyyid Mustafa ve Seyyid Ahmed isimli iki kardeşdir. Ata ve dedeleri ölmüş bu kardeşlerin zâviyedârlık hakkının kendilerine ait olduğuna dair bir berat alamadıkları görülmektedir.

Hurufat kayıtlarında Güç Arslan evlâtlarına ait az da olsa bilgiye rastlanmaktadır. Nitekim kayıtlardan Seyyid Mehmed İzzet evlâtları Seyyid Mehmed Arif ve Seyyid İbrahim'in Güç Arslan evlâtlarından oldukları görülmektedir (VGM.HRFd.536, s.53). Ancak Çat Zâviyesi hakkında bu mahiyette teferruat hurufat kayıtlarında yer almamaktadır. Zâviyedâr atanma şartları ve gerekleri oldukça açık olmasına rağmen kimi zaman dışarıdan bazı kişilerin bu görevi almak istedikleri anlaşılmaktadır (VGM.HRFd.1056, s.71).

Şeyh Bahaeddin

1576 yılı tahririnde Bergoma Kazası'nın Olnur Köyü mâlikânesinin yarısı Mevlâna Seydi Ali evlâtlarına ve diğer yarısı ise Bahaeddin Zâviyesi türbehânlarına ayrılmıştır. Ayrıca bu köyde bulunan bir çiftlik yeri mâlikânesi gelip geçen yolcuların barınma ve konaklama ihtiyaçlarını karşılamak şartıyla Şeyh Piri tasarrufuna bırakılmıştır (TKG.KK.TTd.15, vr.173/a).

Hurufat kayıtlarında ise yer yer zâviyenin Amasya Kazası'nın Kal'a Karyesi'nde olduğu anlaşılmaktadır. Bu bilgi zâviyenin bulunduğu yerin tespiti noktasında önemlidir. Aynı şekilde tahrirde işaret edildiği üzere zâviyenin Argoma Nahiyesi'nin Uygur/Olnur Köyü'nde bir çiftlik yeri gelirlerinin ayrıldığı görülmektedir (VGM.HRFd.1061, s. 93). Hurufat kayıtlarında zâviyenin şeyhlerine ait bazı bilgiler yer almaktadır.¹²

Şeyh Ramazan bin el-Hac Mustafa Zâviyesi

Kayıtlara göre zâviye, Amasya Kazası'nın Dere Köyü'nde kurulmuştur (VGM.HRFd.536, s. 56). Dere Köyü XVI. yüzyıl kayıtlarında Argoma Kazası'na bağlıdır. Ayrıca köy mâlikânesi Hakala Zâviyesi'ne tahsis edilmiş durumdadır. Ancak tahrirdeki köy kaydının devamında Hacı Mustafa Bey'den bahsedilmektedir. Hacı Mustafa'nın Kürtün/Kurtun Suyu olarak bilinen su ve akarını ıslah ettiğinin altı çizilmektedir. Bir gece iki gün bu sudan kendi çocukları ve geriye kalan gün ve gecelerde ise Dere Köyü halkının istifade etmesi şartıyla vakfettiği belirtilmektedir (TKG.KK.TTd.15, vr. 62/b-63/a).

Hurufat defterlerinde zâviye şart-ı vakıf gereği gelip geçen yolcuların konaklama ve barınma ihtiyaçlarını karşıladığı açık bir şekilde yer almaktadır. Bu hizmetin karşılanması için Dere Köyü'ndeki iki çiftlik ile bağ ve bahçe gelirleri ayrılmıştır (VGM.HRFd.1071, s. 109). Bu hususa ait kayıta Seyyid Şeyh Ramazan'ın Şeyh Nurullah ve Seyyid Şeyh Mahmud isimli iki oğlunun olduğu görülmektedir (VGM.HRFd.1069, s. 22; VGM.HRFd.1137, s. 18). Kayıtlarda zâviyenin tekkenişin ve zâviyedârı hakkında az da olsa bilgilere rastlanılmaktadır (VGM.HRFd.1056, s. 68; VGM.HRFd.536, s. 56). Nitekim bu hususta ilk olarak zâviye şeyhinin Seyyid Ömer olduğu görülmektedir (VGM.HRFd.1061, s. 86). Onun ölmesi ve çocuklarının bulunmamasından dolayı Amasya naiibi Şamlı-zâde Ali arzıyla Seyyid Hüseyin bin Ahmed bu göreve atanmıştır (VGM.HRFd.1071, s. 115). Nihayet daha sonraları Seyyid Şeyh Mehmed'un bu görevde bulunduğu görülmektedir (VGM.HRFd.1069, s. 21). Kayıtlarda zâviyenin zâviyedâr ve şeyhleri hakkında bazı bilgilere rastlanılmaktadır (VGM.HRFd.1061, s. 86; VGM.HRFd. 1069, s. 15, 21).

¹² "...Şeyhi olan Osman fevt mahlûlünden yine evlâd-ı vâkıfdan müteveffayı mezburun hafidi İbrahim bin Ali...", VGM.HRFd.536, s.54.

Yukarıdaki bilgilerden anlaşılacağı üzere XVI. yüzyıl kayıtlarında her ne kadar Hacı Mustafa'nın Kürtün Suyu'nu ıslah etmesi ve kendi evlâtları ile Dere Köyü halkının kullanımını şartıyla vakfetmesi yer alsa da herhangi bir zâviyeden bahsedilmemektedir. Bu durumda zâviyenin adından da anlaşıldığı üzere Hacı Mustafa'nın oğlu Şeyh Ramazan tarafından kurulmuş olabileceği akıllara gelmektedir. Bu durumda incelenen örnekler arasında tahrir sonrası dönemde kurulmuş olanlarından birinin de Şeyh Ramazan bin el-Hac Mustafa zâviyesi olduğu söylenebilir.

Fahreddin Zâviyesi¹³

XVI. yüzyıl kayıtlarında Amasya'nın Geldiklanâbâd Kazası'nın Yavri Köyü mâlikânesinin yarısı "*Fahreddin Cevherî Vakfı*"na ayrılmıştır (TKG.KK.TTd.15, vr. 120/a). Amasya Kazası'nın Kamereddin isimli bir mahallesi bulunmaktadır. Ayrıca Argoma Kazası'na bağlı Saraycık Köyü'nün mâlikânesi Kamereddin Vakfına aittir (TKG.KK.TTd.15, vr. 15/a-b; 65/a). Yine Kadı Köyü mâlikânesi "*Vakf-ı Zâviye-i Fahreddin*"e divânîsi ise "*Vakf-ı İmâret-i Sultan Bayezid Han*"ına ayrılmıştır (TKG.KK.TTd.388, vr. 129/a) Evkâf-ı Rûm defterinde Gelediklanâbâd Kazası'nın Yavri Köyü mâlikânesinin yarı hissesinin Fahreddin Cevherî Türbesi'ne ait olduğu anlaşılmaktadır (TKG.KK.TTd.388, vr.82/a).

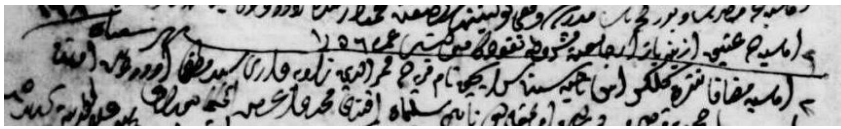
Hurufat kayıtlarına göre ise Fahreddin Zâviyesi, Amasya'nın Gelingiras Nahiyesi'nin Saraycık Köyü'nde bulunmaktadır. Kayıtlara göre zâviyedârı Seyyid Mustafa'dır. Vakıf şartları arasında atanacak zâviyedârın vakıf evlâdı olması esası bulunmaktadır (VGM.HRFd.1056, s. 67). Zâviye adının Fahreddin Cevherî Türbesi'nden hareketle isimlendirildiği anlaşılmaktadır (VGM.HRFd.1140, s. 33). Fahreddin Cevherî Türbesi Amasya'da Ok Meydanının kuzeyindeki mezarlıkta bulunmaktadır. Bu türbede Hoca Mehmed Cevherî medfûndur (Abdîzâde Hüseyin Hüsâmeddîn, 2022, s. 143).

Şeyh Cuî Zâviyesi

H.817/1414-15 yılında Şeyh Cuî köyü havalisinde Şeyh Cemaleddin bin Şeyh Osman tarafından bir mevlevihâne inşa edilmiştir. Bu mevlevihânenin şeyhi "*Mehmed Cuî Dede*"dir. Daha sonraları mevlevihâneye bir de cami ilave edilmiştir. Bu durum köyün tarihinin oldukça köklü bir geçmişe sahip olduğunu göstermektedir. Büyük olasılıkla zâviye ve köy adı bu mevlevihâne şeyhinin isminden gelmektedir. (VGM.HRFd.536, s. 64; Abdîzâde Hüseyin Hüsâmeddîn, 2022, s. 151).

1576 yılı tahririnde köyün adın "*mezra-i Gülkiş nâm-ı diğer Şeyh Cuî*" şeklinde kayıtlıdır. Köyün mâlikâne ve divanî gelirleri (Öz, 1994, ss.229-241) Şeyh Cuî Zâviyesi'ne ayrılmıştır. Bu hisseleri Nebi oğulları Mehmed ve Ali tasarruf etmektedir. Mezra kaydının akabinde zâviyedarlar ve çocukları sıralanmıştır. Aynı zamanda Argoma Kazası'nın Yakub Köyü mâlikânesinin tamamı ve Bahtiyar Çiftliği olarak bilinen çiftlik gelirleri de Şeyh Cuî Zâviyesi Vakfı'na aittir. Geldiklanâbâd Kazası'nın Aydoğdu Köyü mâlikânesinin tamamı da yine bu zâviye vakfına tahsis edilmiştir (TKG.KK.TTd.15, vr. 20/a, 55/a, 158/a).¹⁴

Hurufat kayıtlarından zâviyenin vakfiyesine göre üç hisseden birinin zâviyedârlara, birinin gelen giden yolcuların ihtiyaçlarının karşılanmasına ve nihayet sonuncusunun da Cuma günleri Kur'an tilâvetine ayrıldığı anlaşılmaktadır. Kayıtlarda ilk rastlanan zâviyedâr Şeyh İbrahim Meslevî'dir (VGM.HRFd.1057, s. 74). Zâviyenin bulunduğu köy adı ile bu köydeki zâviye ve

13

VGM.HRFd.1056, s.67.

¹⁴ "mâlikâne tamam-ı Bahtiyâr çiftliği demekle ma'rûf olan bir çiftlikden gayr-i vakf-ı zâviye-i Şeyh Cuî der-Amasiyye mezkûr çiftlik mülkiyeti üzere der-tasarruf-ı Şeyh Sadullâh", TKG.KK.TTd.388, vr. 81/b

mescidin adı aynıdır.¹⁵ Bu mescidin yanında ayrıca Şeyh Cuî Türbesi yer almaktadır (VGM.HRFd.1069, s. 23). Bu bilgilerden hareketle Şeyh Cuî Köyü'nün isminin bölgede var olan dervişlerden biri olan Şeyh Cuî'den geldiği söylenebilir. Bunun en önemli işareti köyde türbe, mescid ve zâviyesinin bulunmuş olmasıdır. Bu bakımdan Şeyh Cuî Köyü ve zâviyesi Amasya havalisindeki kurucu zâviyedâr kökenli köylerden biri olarak görülebilir. Büyük olasılıkla önceleri bölgeye yerleşmiş ve zâviyesini kurmuş olan Şeyh Cuî'nin etrafta yayılan ünü nedeniyle zamanla kalabalık bir iskân mahalline dönüşmüş olmalıdır. Nitekim hurufat kayıtlarında yer yer köy cemaatinin oldukça kalabalık olduğu vurgulanmaktadır (VGM.HRFd.536, s. 64; VGM.HRFd.1137, s. 19).

Tahrir kaydında rastlanılan Şeyh Cuî Zâviyesi Vakfı gelirleri arasındaki Argoma Kazası'na bağlı Yakub Köyü'nün izine diğer muhtelif arşiv belgelerinde de rastlanılmaktadır (AE.SMHD.I.237/19075).

Şeyh Osman Zâviyesi

Hurufat ve tahrir kayıtlarında zâviyenin nerede olduğu ve ne zaman kurulduğuna ait bilgiler yer almamaktadır. 1576 yılında Geldiklanâbâd'ın Sazdoğmuş Köyü mâlikânesinin dört hisseden üçü köy camisine ve bir hissesi de Şeyh Osman Zâviyesi Vakfı'na ayrılmıştır. Zâviyeye ayrılan hisselerin üç müd'ü türberdâr olan Ali'ye bırakılmıştır. Aynı kazanın hârâbe olan Pınar Başı Köyü mâlikâne gelirleri Sazdoğmuş Köyü camisi ile Şeyh Osman Zâviyesi vakfına ayrılmıştır (TKG.KK.TTd.15, vr. 116/a, 117/a; TKG.KK.TTd.388, vr. 84/a).

Hurufat kayıtlarında da mâlikâne gelirleri Şeyh Osman Zâviyesi'ne ayrılmış bu köylere rastlanılmaktadır. Bu kayıtlara göre de Geldiklanâbâd Nahiyesi'nin Doğmuş ve Sazdoğmuş köylerinin mâlikâne hisselerinden biri Şeyh Osman Zâviyesi'ne ayrılmıştır (VGM.HRFd.1068, s.212; VGM.HRFd.1057, s. 77; VGM.HRFd.1143, s. 28). Kayıtlardan ayrıca Şeyh Osman'ın bir türbesinin de olduğu görülmektedir (VGM.HRFd.1069, s. 7; VGM.HRFd.1071, s. 114). Bu zâviyede vakıf şartı gereği ayrıca derslerin verildiği anlaşılmaktadır.¹⁶

Arşivin farklı fonlarında özellikle zâviyenin bazı yıllardaki varidatına ait gelir ve gider bilgileri yer almaktadır. Bu örneklerden biri Şeyh Osman Zâviyesi vakfı zâviyedârı olan Şeyh Senil? Dede dönemine aittir. Bu örneğe göre 1266/1849-50 senesi Mart ayından başlayarak yılın sonuna kadar olan sürede vakfın bir yıllık süredeki varidatı ortaya konulmaktadır. Buna göre vakıf gelirleri 30 para ve 303 kuruş karşılığında 27 kıyye hinta (buğday), 231 kuruşluk 42 kıyye şa'ir (arpa), 30 para ve 79 kuruşluk 7 kıyye nohut ve 120 kuruşluk 15 kıyye burçak olmak üzere toplam 91 kıyye tahıl ve 734,5 kuruş olarak hesaplanmıştır. Bu gelirin 600 kuruşu gelen geçen yolcuların beslenme ve barınma ihtiyaçlarına, geriye kalan 134,5 kuruşu ise başkaca giderler için ayrılmıştır (Evd.14015).

Selâmet Hatun Zâviyesi

Bu zâviye H.857/1453 yılında Amasya kadılarında Molla Beylik olarak da bilinen Nizameddin Abdurrahman Muslihi'nin kızı Selamet Hatun tarafından yaptırılmıştır. Ayrıca bazı kayıtlarda Selâmet Hatun'un "*nâm-ı diğer Ya-Vevud/Vedud*" şeklinde de ifade edildiği görülmektedir (C.EV.289/14727; C.EV.501/25315; Abdîzâde Hüseyin Hüsâmeddîn, 2022, s. 158). Yavaş Kazası'nın Selâmet isimli bir köyü bulunmaktadır. Bu köy aynı zamanda İskender Çelebi'nin mülküdür. Fakat bu kayıtlardan köy ile zâviye arasındaki ilişkiye dair bilgilere rastlanılamamıştır (TKG.KK.TTd.388, vr. 87/b). 1576 yılında Argoma Kazası'nın Yaylacık ve Kürtler Köyü mâlikâne gelirlerinin yarısı Doğmuş Köyü camisine diğer yarısı ise mülkiyet üzere Paşa Hatun ile Selamet Hatun ve Barsa/Burse Hatun zâviyeleri üzerine yazılmıştır. Aynı kazanın Arucak, Hücet, Gelitulas?

¹⁵ "...Amasya'da Şeyh Cuî nam karyede Şeyh Cuî Mescidinde...", VGM.HRFd.1069, s. 17; "...Amasya kazasında Şeyh Cuî karyede Şeyh Cuî Mescidi...", VGM.HRFd.1071, s. 112.

¹⁶ "...Şeyh Osman Zâviyesine vakıf olub ber-muceb-i şart-ı vâkıf bâ-şart-ı tedris ders-i âm olub...", VGM.HRFd.1057, s.77.

köyleri mâlikâneleri de Selamet Hatun Zâviyesi vakfına ayrılmıştır (TKG.KK.TTd.15, vr. 24/b, 39/b, 43/b, 62/a).

Hurufat kayıtlarında Amasya’da bulunan bu zâviyenin vakfına ait atıflara rastlanılmaktadır (VGM.HRFd.1061, s. 82). Vakıf şartlarından biri mütevellilerin evlâdiyet üzere olmasıdır. Bu esas üzere müteveli olan İsmail kendi rızasıyla görevi bırakmış ve yerine karındaşı oğlu Seyyid İbrahim geçmiştir. Ancak daha sonra İsmail’in ölmesiyle kız kardeşleri Fatma ve Zeynep Hatunlar kendi paylarına düşen hisseyi almak için müracaat etmişlerdir (VGM.HRFd.1061, s. 84). Bazı belgelerdeki “*Nefs-i Amasya’da vakî’ Selâmet Hatun’un binâ eylediği zâviyesinin*” şeklindeki izahattan zâviyenin bizzat kendisi tarafından inşa edildiği anlaşılmaktadır (AE.SSÜL.II.31/3013). Zâviyenin şeyhi olan Şeyh Hacı Mustafa kendi rızasıyla oğlu Şeyh Mehmed’e bu görevi bırakmıştır (AE.SMMD.IV.100/11710). Zâviyenin Şeyhi Mahmud Halife döneminde üç senelik meşihât ücretinin zâviye vakfi mütevellileri olan Emine Rukiyye ve Hatice’nin ödemesi gerekirken ödenmediği ve bu durumun zâviye şeyhini oldukça zor bir duruma düşürdüğü anlaşılmaktadır (C.EV.501/25315). Kayıtlardan zâviyenin şeyhi, mutasarrıfları ile cüzhânlarına ait bilgilere rastlanılmaktadır (VGM.HRFd.1057, s. 82).

Şeyh Bayezid Zâviyesi

1576 yılı Amasya tahrir defterinde Yavaş Kazası’na bağlı Aktem/Eftem Köyü mâlikâne hissesi Ali Çelebi bin Ebu’l-Kasım vakfına aittir. Tahrir defterinde 42 neferi bulunan bu köyde Şeyh Bayezid Zâviyesi ile zâviyedârlarına ait herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Ancak köy kaydının devamında “*Zâviye-i Şeyh Bayezid*” şeklinde bir bilgi yer almaktadır. Burada Şadi’nin Hüseyin, İbrahim, Mustafa, Turhan isimli oğulları ile onların çocuklarına ait bilgilere rastlanılmaktadır. Söz konusu bilgilere göre kayıtlı on nefer zâviyedârdan sadece Seydi veled-i Kasım, Şadi’nin sülalesinden değildir.¹⁷

Amasya hurufat defterlerinde Şeyh Bayezid Vakfı’na ait kayıtlar da bulunmaktadır. Buna göre Ezine Bazarı Nahiyesi’nin Aktem/Eftem Köyü gelirleri bu vakfa ayrılmıştır (VGM.HRFd.1061, s. 83). Bu köyde Şeyh Bayezid Zâviyesi bulunmaktadır. Burada zâviyedâr olarak görevlendirilmek için vakıf evlâdi olmanın şart olduğu görülmektedir (VGM.HRFd.1061, s. 83). Kayıtlarda görevli zâviyedârlar ile mutasarrıflar hakkında bazı bilgiler yer almaktadır (VGM.HRFd.1068, s.198, 201; VGM.HRFd.1069, s. 7,8, 10, 14, 19; VGM.HRFd.1138, s. 184; VGM.HRFd.1140, s. 34). Bunlardan birine göre zâviyedâr olan Mustafa ve Hüseyin’in ölmesiyle büyük olasılıkla erkek çocukları kalmamıştır. Bu nedenle kızlarının Ömer ve Osman isimli çocuklarına bu görev verilmiştir (VGM.HRFd.1068, s. 198).

Şeyh Veli Zâviyesi

Şeyh Veli Zâviyesi Amasya’nın Geldiklanâbâd Nahiyesi’nde bulunmaktadır. Kayıtlarda zâviyenin mutasarrıflarına ait bilgilere rastlanılmaktadır. Buna göre babaları Halil’in ölmesinden sonra Mehmed ve Davud isimli iki oğlunun bu görevi yürüttükleri görülmektedir. Daha sonra bu kardeşlerden Davud’un da ölmesiyle hissesi Mehmed’e bırakılmıştır (VGM.HRFd.1061, s. 84).

Seyyid Yahya Zâviyesi

H.764/1362-63 yılında Rufâî tarikatından Seyyid Necmeddin Yahya tarafından Hakala Köyü’nde bir zâviye inşa edilmiştir (Abdîzâde Hüseyin Hüsâmeddîn, 2022, s. 187). 1576 yılı tahririnde Akdağ Kazası’nın Hakala Köyünün beş mahallesinden biri Zâviye’dir. Zâviye Mahallesi’nde imam, Şeyh, duâğuy ve muhassıl kayıtları yer almaktadır. Buradaki zâviye isminin Seyyid Yahya Zâviyesi’ni işaret ettiği çok net olmasa da muhtemeledir. Nitekim zemin kayıtları içerisinde Seyyid Yahya Zâviyesi nazır olduğu görülen İbrahim oğlu Mehmed’e ait bilgiler

¹⁷ “Mezbûr zâviyedârlar kadîmi zâviyedâr olub rûsûm-ı raiyyet ve âdet-i ağnâm veregelmedüğün sikât-ı memleket haber verdüğü ecilden kemâkân rûsûm-ı raiyyet ve âdet-i ağnâm vermemek üzere kaydolundu”, TKG.KK.TTd.15, vr.179/a.

bulunmaktadır (TKG.KK.TTd.15, vr. 74/b-75/a). Devamında Hakala Karyesi ile Hoca Divanı mezarası ve Değirmen Deresi Köyü gelirlerinin Seyyid Yahya Zâviyesi vakfına ayrıldığı anlaşılmaktadır. Belirtilen köylerden Değirmen Deresi'nde 4 müslim ve 143 gayrimüslim hane kaydının olması oldukça dikkat çekicidir. Tahrir defterinde ayrıca Argoma Nahiyesi Uzun Oba Köyü sipahi ve erbâb-ı tımar mütekaiddlerinin, gelirleri Seyyid Yahya Vakfı'na ayrılmış olan Hakala ve Değirmen Deresi köyleri hisselerine haksız yere el koyduklarına dair bilgiler yer almaktadır. Devamında bu durumun önlenmesi noktasında vakıf mütevellisi olan Seyyid İsmail'in müracaatı bulunmaktadır. Nihayet Hakala ile Uzun Oba köylerinin sınırlarına dair tafsilat içermektedir (TKG.KK.TTd.15, vr. 75/a-b). Ayrıca Akdağ Kazası'nın Koçköy, Güney Alanı, Çapan, Koz Alanı, Memlük, Çukur Viran, Derebaş Alan, Baş Alan, Kürtler şeklinde sıralanabilecek olan pek çok köyün mâlikâne hissesi de Seyyid Yahya Zâviyesi vakfına ayrılmıştır (TKG.KK.TTd.15, vr. 76/b, 77/a, 80/b-82/b, 87/b, 88/b, 89/b, 91/b; TKG.KK.TTd.388, vr. 90/b, 91/b, 92/a).

Hurufat kayıtlarından Seyyid Yahya'nın Amasya'nın Hakala Köyü'nde medfûn aziz bir zat olduğu anlaşılmaktadır.¹⁸ Aynı köyde türbesi bulunan Seyyid Yahya zâviyesinin bir vakfının bulunduğu görülmektedir.¹⁹ Zâviyede cüzhân, müezzin, zâviyedâr, kayyım ve çerâğdâr, nazîr, kâtib, mutasarrıf, ferrâş, cabî, süvâri, imam ve kilerci şeklinde sıralanabilecek olan hizmetlilere ait bilgiler yer almaktadır (VGM.HRFd.532, s. 68; VGM.HRFd.534, s. 98, 100, 104; VGM.HRFd.1056, s. 73; VGM.HRFd.1060, s. 106; VGM.HRFd.1061, s. 89, 91; VGM.HRFd.1138, s. 183, 185, 187, 188; VGM.HRFd.1140, s. 33, 35, 36, 38; VGM.HRFd.1068, s. 197, 200; VGM.HRFd.1069, s. 14).

Amasya hurufat kayıtlarında Hakala Zâviyesi'yle ilgili oldukça az bilgi yer almaktadır. Bunun ender örneklerinden biri Hakala Zâviyesi'nin bevvâblık görevi hakkındadır (VGM.HRFd.1068, s. 208). Seyyid Yahya Zâviyesi'nin Hakala (Yolpınar) Köyü'nde kurulmuş olmasından dolayı yer yer bu şekilde isimlendirildiği düşünülebilir.

Arşivin kimi fonlarında Seyyid Yahya Zâviyesi ile ilgili belgelere rastlanılmaktadır. Bunların bir kısmı idarî hüviyettir. Bu sayede Akdağ Nahiyesi'ne bağlı olduğu görülen Hakala'daki Seyyid Yahya Zâviyesi'nin mütevellisi olan Seyyid Mehmed'in öldüğü ve yerine oğlu Seyyid Mustafa'nın geçtiği öğrenilmektedir. Ancak buna rağmen dışarıdan Seyyid Ömer isimli bir kişinin müdahil olduğu anlaşılmaktadır (İE.EV.33/3782). Ayrıca tahrirde belirtilen ve mâlikâne hissesi Seyyid Yahya Zâviyesi'ne ayrılmış köylerin isimlerine de kimi arşiv belgelerinde rastlanılmaktadır. Nitekim bu belgelerde Nefs-i Hakala ve Köçeköy ve Güllialas ve Çapan ve Kuzalan ve Memlun/k ve Çukurviran ve Derebaş Alan ve Kürtlü isimli köylerin mâlikâneleri öteden beri Seyyid Yahya Zâviyesi mütevellilerinin elinde olduklarının altı çizilmektedir (C.EV.252/12713).

Hacı Nevruz Zâviyesi

Bu zâviyenin tam olarak ne zaman kurulduğu tespit edilememiştir. Zâviyenin bulunduğu Çay Köyü 1530 yılı tahririnde yer almaktadır. Fakat aynı tarihte köydeki zâviye hakkında herhangi bir kayda rastlanılmamaktadır (TTd.387, vr. 377). 1576 yılı tahririnde ise Aştakul Köyü mâlikâne hissesinden dört buçuk hissenin Hacı Nevruz evlâtlarının mülkü olduğu görülmektedir. Aynı şekilde o dönemde Aştakul'a bağlı Çay Köyü mâlikâneleri gelirinin beş hissesi de Hacı Nevruz evlâtları vakfına ayrılmıştır (TKG.KK.TTd.15, vr. 153/a, 165/b, 166/a). Bu durumda 1530 ila 1576 yılları arasında kendisi hakkında bilgi sahibi olamadığımız Hacı Nevruz'un Çay Köyü'de bir zâviye kurduğu söylenebilir. Bu zâviyenin devamı için de bir çiftlik ile Çay ve Aştakul köyleri mâlikâne gelirlerinin belli bir kısmını vakfettiği anlaşılmaktadır.

Hurufat kayıtlarında göre Hacı Nevruz Zâviyesi Amasya'nın Geldiklanâbâd Nahiyesi'nde bulunmaktadır. Amasya havalisinde Hacı Nevruz evlâtlarına ait mâlikâne hisselerinin olduğu

¹⁸ "...Hakala nam karyede medfun Seyyid Yahya kuddise sırrıhu'l-aziz...", VGM.HRFd.532, s.68.

¹⁹ "Amasya'da Hakala nam karyede medfun Seyyid Yahya türbesi evkafına...", VGM.HRFd.1138, s.182.

anlaşılmaktadır. Buna göre ay Köyü mâlikânesinin tamamı Hacı Nevruz evlâtlarının mülküdür (VGM.HRFd.1061, s. 93). Aynı Şekilde Amasya'nın EŐtakul/AŞtakul Köyü mâlikânesi de Hacı Nevruz evlâtlarının mülküdür (VGM.HRFd.1071, s. 103). Bu köyün mâlikâne hissesinin beş buçuk hisseden bir hissesi İbadullah isimli bir kiŐiye, geriye kalan dört buçuk hissesi ise Hacı Nevruz evlâtlarına olacak Şekilde pay edilmiştir. Kayıtlardan ayrıca Hacı Nevruz evlâtlarına ait bazı bilgilere de erişilmektedir. Nitekim Mustafa, İbrahim, Mehmed, Receb, mer ve Ahmed'in vakıf evlâdı oldukları Geldiklanâbâd naibi Mustafa Efendi arzıyla teyit ve ispat edilmiştir (VGM.HRFd.1061, s. 93, 95). Bu bilgiler son derece önemlidir. Nitekim yukarıda da belirtildiği üzere çay ve AŞtakul köyleri tahrir kayıtlarında zâviye ile Hacı Nevruz hakkında bilgiler olsa da vakıf evlâtlarına dair izlere rastlanılmamıştır. Dolayısıyla hurufat kayıtları bu zâviyenin vakıf evlâtlarına ait bilgileri barındırması bakımından oldukça önemlidir. Ayrıca bir başka kayıtta da vakıf evlâtlarının yaklaşık yüz seneden beri yukarıda belirtilen köyler ile hisseleri ellerinde bulundurduklarından bahsedilmektedir (VGM.HRFd.1061, s. 95). Son olarak hurufat kayıtlarında zâviyenin ktipleri hakkında bazı bilgilere rastlanıldığını ifade etmek gerekmektedir (VGM.HRFd.1061, s. 88).

Kutlu Melek Zâviyesi

Hurufat kayıtlarında bu zâviyenin tam olarak nerede bulunduğu ve kurulduğu hakkında bilgi yer almamaktadır. Bu hususta sadece zâviyenin Amasya'da bulunduğu ifade edilmektedir. 1576 yılı tahrir defteri bu mnda bazı önemli ip uçları barındırmaktadır. Buradaki bilgilere göre Amasya'nın Argoma Kazası'nın Hayrettin Köyü mâlikânesinin yarısı Kutlu Melek nm Hatun evlâtlarına aittir. Hatta belirtilen tarihte bu hissenin Kutlu Melek Hatun'un Bnyad isimli bir oğlunun tasarrufunda olduğu görülmektedir (TKG.KK.TTd.15, vr. 50/a). Benzer mahiyetteki bilgilere Evkâf-ı Rum defterinde de tesadüf edilmektedir (TKG.KK.TTd.388, vr. 79/a)

Amasya hurufat defterlerinde de Kutlu Melik Hatun evlâtlarının Hayreddin Köyü rneğinde olduğu gibi kimi mâlikâne hisselerinin olduğu anlaşılmaktadır (VGM.HRFd.1069 s. 21, 22; VGM.HRFd.1138, s. 186). Ayrıca zâviyenin mütevellisi hakkında az da olsa bilgilere rastlanılmaktadır (VGM.HRFd.1061, s. 97).

Şeyh Sadi Zâviyesi

Zâviye Amasya'nın Yavaş Kazası'nın Şeyh Şadi Köyü'nde bulunmaktadır. Bu köy adının Kutbu'l-rifin eş-Şeyh Őihbeddn Ődı elebi'den geldiği anlaşılmaktadır. Zâviyenin de kendisi veya çocukları vesilesiyle kurulduğu düşünülebilir. H.812/1409-10 yılında Baytimur oğlu Musliheddin Musa Bey bin İmadeddin Süleyman Bey kendi emlakını bu zâviyeye vakfetmiŐtir (Abdîzâde Hüseyin Hüsâmeddîn, 2022, s. 462).

1576 yılı tahririnde ise Yavaş Kazası'nın Keil Köyü mâlikâne geliri Şeyh Şadi Zâviyesi'ne aittir. Ayrıca Efte Köyü'nde bir iftliği bulunan Şeyh Bayezid Zâviyesi'ne dair bir izah da yer almaktadır. Bu zâviye kaydında Hüseyin, İbrahim, Mustafa, Tarhun isimli Şadi evlâtlarının zâviyedar olarak yazıldıkları görülmektedir. Bu durumda Şeyh Bayezid Zâviyesi altında Şadi evlâtlarının neden sıralandığı anlaşılamamıştır. Bunların incelenen Şadi Bey Zâviyesi evlâtları olup olmadıkları da tam olarak anlaŐılmamıŐtır.

Diğer taraftan Yavaş Kazası'nın Şeyh Şadi isimli bir köyü bulunmaktadır. Bu köy gelirlerinin tamamı Şeyh Şadi Zâviyesi'ne ayrılmıştır. Köyün kayıtlı reyası arasında Mehmed oğulları Mahmud, Ahmed ve Mehmed isimli zviyedarlar ile çocuklarına ait bilgiler yer almaktadır (TKG.KK.TTd.15, vr. 178/a-b, 179/a, 181/b).

Amasya hurufat kayıtlarında zâviyenin yer yer Ezine Bazarı Nahiyesi'nde bulunduğu belirtilmektedir. Bu zâviye örneğinde grldği üzere tahrir defterleri ile hurufat kayıtlarında zâviyelerin buldukları mahalle, köy veya mezzraların bağlı buldukları kaza isimlerinin farklı olması her iki dönemdeki idarî teŐkilatlanmayla ilgili bir durum olsa gerekir. Bu bakıŐ açısıyla zâviyenin bulunduğu köyün idarî olarak XVI. yüzyılda Yavaş'a ve XVII. yüzyılda ise Ezine Bazarı

Kazası'na bağlı olduğu düşünülebilir. Her iki kazanın XVI. yüzyıldaki idarî sınırlar bağlamında birbirine olan yakınlıkları bu yaklaşımı nispeten doğrulamaktadır (Özel, 2016; TTd.387, s. 225)

Kayıtlarda zâviyenin mutasarrıflar, hatib, müteveli ve zâviyedârlarına ait kayıtlara rastlanılmıştır (VGM.HRFd.1069, s. 7, 18; VGM.HRFd.1140, s. 32; VGM.HRFd.1137, s. 19; VGM.HRFd.1138, s. 181). Örneğin zâviyedârlık görevini yürüten Hacı Yusuf'un yerine daha sonradan Şaban Dede geçmiştir (VGM.HRFd.1068, s. 200; VGM.HRFd.1069, s. 23). Şeyh Şadi'nin ayrıca Amasya havalisinde hem tekkesi ve hem de zâviyesi bulunan örnekler arasında yer aldığı anlaşılmaktadır (VGM.HRFd.1069, s. 6).

Oruç Bey Zâviyesi

Oruç Bey Zâviyesi'nin kurucusu ve nerede olduğu hakkında sarih bilgilere erişilememiştir. Hurufat kayıtlarında Oruç Bey'in Amasya'nın Bayezid Paşa Mahallesi'nde bir çeşme yaptırdığı görülmektedir (VGM.HRFd.1056, s. 67, 69; VGM.HRFd.1061, s. 91, 96). Aynı zamanda kayıtlarda Oruç Bey'in bir de medresesinin olduğu anlaşılmaktadır (VGM.HRFd.1069, s. 13). Bu durumda Oruç Bey'in Amasya'da türbe, çeşme, zâviye, vakıf ve medresesi bulunan hayırsever bir zat olduğu söylenebilir (VGM.HRFd.1138, s. 187). Bu müessesatın devamı için ayrıca vakıf kurulmuştur. Ayrıca Gedegra Kazası'nın Saraycık Köyü mâlikânesinin yarısı Oruç Bey Türbesi'ne ayrılmıştır. Yine Gedegra'nın Kayalı Köyü mâlikânesinin yarısı da Oruç Bey veled-i Yunus Bey zâviyesine aittir (TKG.KK.TTd.388, vr. 103/b, 105/a). Bu kayıt hayırsever Oruç Bey'in baba adının esasında Yunus Bey olduğunu ortaya koymaktadır.

Hurufat kayıtlarında Oruç Bey vakfının Hızır Paşa vakfına bağlı olduğu görülmektedir (VGM.HRFd.536, s. 65). Ayrıca kayıtlarda bu vakfın mütevellileri, mutasarrıfları, kâtib, bevvâb, ferrâş ve cüzhânlarıyla ilgili kayıtlar yer almaktadır (VGM.HRFd.1057, s. 76; VGM.HRFd.1069, s. 7, 9; VGM.HRFd.1068, s. 204, 217; C.EV.331/16835).

Gökçe Zâviyesi

1576 yılı tahririnde Geldiklanâbâd Kazası'nın Gökçay, nâm-ı diğer Gökçe Mengücek isimli bir köyü bulunmaktadır. Bu köyde tahrir defterine kayıtlı olmayan, muhtemelen tahrirden sonra gelmiş olan konar göçer Zülkadirli Cemaati bulunmaktadır. Aynı kazanın Gökçelü Köyü ile Kara Yakub isimli bir mezrası da bulunmaktadır (TKG.KK.TTd.15, s. 105/b). Ancak her iki mezra kaydında Gökçe zâviyesine ait herhangi bir bilgi yer almamaktadır.

Hurufat kayıtları ise bu hususta nispeten daha açıklayıcı bilgiler içermektedir. Nitekim bu kayıtlara göre Amasya'nın Gökçelü Köyü ile çevresindeki bazı köylerin gelirlerinin bir kısmı Şehr-i Nur Hatun binası Yakub Şah Çelebi ibn-i Şadi Bey Vakfı'na aittir.²⁰ Ancak yine de gerek tahrir ve gerekse de hurufat kayıtlarından hareketle Gökçe Zâviyesi ile Gökçelü Köyü arasında herhangi bir bağın kurulmadığını ifade etmek gerekmektedir.

Diğer taraftan hurufatlarda Gökçe Zâviyesi vakfı, mütevellisi ve nazırı hakkında kimi bilgilere erişilmektedir (VGM.HRFd.1138, s. 184). Bu vesileyle senelik iki müd buğday karşılığında zâviyenin mütevellisinin Bali İbrahim olduğu öğrenilmektedir. Onun ölümüyle yerine Ahmed isimli bir başkası atanmıştır (VGM.HRFd.1138, s. 180). Nihayet Gülçe/Gökçe Zâviyesi'nin aşçı çırağı vazifesini yürütecek kimse olmadığından yıllık bir müd hınta (buğday) ise Ömer isimli bir kişi görevlendirilmiştir (VGM.HRFd.1069, s. 10).

Erikli Baba Zâviyesi

Lâdik Kazası'nın dört nahiyesinden birinin ismi Kara Abdal Sultan Nahiyesi'dir. Bu nahiyeye H.1314/1896-97 yılında Hamid Nahiyesi ile birleştirilmiştir. Nahiyeye ismini burada bulunan Abdal

²⁰ "Amasya'da Şehri Nur Hatun binasında Yakub Şah Çelebi ibni Şadi Bey Vakfı olan Bazı Geldiklanâbâd Nahiyesine tabi Sandır ve Gökçelü ve tevabi'i karyelerinde mahsulünün sülüsani ...", VGM.HRFd.1068, s.209.

Sultan tekke veya türbesinden almış olmalıdır. Bu nahiyenin Şeyhli, Büyük Kızıoğlu, Küçük Kızıoğlu, Çakır, Gümüş, Aşağı İnözü ve Yukarı İnözü isimli köyleri bulunmaktadır. Lâdik Kazası esasında kadimden beri Kız/roğlu olarak bilinen İhtiyâreddin Sevinç Bey'in mâlikânesidir (Abdizâde Hüseyin Hüsâmeddîn, 2022, s. 396).

1576 yılı tahrir defterinde Geldiklanâbâd Kazası'nın Kız/roğlu Köyü bulunmaktadır. Bu köyün hasılı Deve Abdal Zâviyesi'ne ayrılmıştır. Bu köydeki altı müdlük zemin de Abdal adlı bir dervişe aittir. Abdal Derviş gelip geçen yolculara yardımcı olmak için Kız/roğlu köyünde zâviye inşa etmiştir. Tahrir defterinin hazırlandığı dönemde Ali Dede'nin zâviye mutasarrıfı olduğu anlaşılmaktadır. Buradaki Ali Dede ile zâviyedârlar arasında bir bağ kurulamamıştır. Fakat tahrirde yer alan Abdal, Deve ve Devem gibi isimlerden hareketle Ali Dede'nin büyük olasılıkla evlâd-ı vakıftan olduğu düşünülebilir.²¹

Hurufat defterlerinde bu zâviye hakkında çok daha sarıh bazı bilgiler yer almaktadır. Örneğin Amasya'nın Geldiklanâbâd Nahiyesi'nde bulunan Erikli Baba Zâviyesi'nin kurucusunun Kara Ali Dede Abdal nâm-ı diğer Erikli Baba olduğu anlaşılmaktadır.²² Yine bir başka kayıta zâviyenin Geldiklanâbâd Nahiyesi'nin Kız/roğlan Köyü'nde bulunduğu ve “*Erikli Baba nâm-ı diğer Döğer Dede*” olarak adlandırıldığı görülmektedir (VGM.HRFd.1138, s. 188). Bu zâviye bazı kayıtlarda Abdal Zâviyesi olarak da geçmektedir. Bu kayıtlara göre Abdal Zâviyesi Amasya'nın Karaali Köyü'nde bulunmaktadır. Kayıtlarda sadece bu zâviyenin nazırı olan Mustafa'nın evlâd-ı vakıftan olmadığı için görevden alındığı ve yerine vakıf evlâdı olan Seyyid Ebubekir'in atandığına dair bilgi yer almaktadır (VGM.HRFd.1069, s. 8).

Ali Çelebi Zâviyesi

Amasya hurufat defterlerinde Ali Çelebi adına düzenlenmiş pek çok kayıt bulunmaktadır. Ancak bunların hangisinin zâviye kurucusu Ali Çelebi olduğu maalesef tam olarak anlaşılamamıştır. Bunun en önemli nedeni zâviyeye ait kayıtların yer ve kişi tarifi noktasında teferruat içermemesidir. Öyle ki Amasya'da Ali Çelebi Zâviyesi şeklindeki kayıtlarda ne zâviyenin bulunduğu mahalle, köy veya mahal adı ne de Ali Çelebi'nin kim olduğuna dair bilgiler yer almaktadır (VGM.HRFd.1069, s. 8).

Bu husustaki açığı tahrir defterleri doldurabilecek durumdadır. Nitekim 1576 yılı tahririnde Ali Çelebi'nin Abulkasım/Ebulkasım'ın oğlu olduğu açık bir şekilde belirtilmektedir (TKG.KK.TTd.388, vr. 87/b, 88/a). Yine buradaki bilgilerden Ali Çelebi'nin Turahan ve Devlethan isimli iki evlâdının bulunduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Yavaş Kazası'nın Oğlanlar Obası, Beydelü/Beydilü, Saraycık, Saru Alan, Avşar, Danişmendlü, Kızılca, Türkmencikler, Kayı ve Sarayözü köyleri mâlikânelerinin bir kısmı Ebulkasım evlâdı Ali Çelebi vakfına ayrılmıştır. Mâlikâne hisseleri Ali Çelebi vakfına ayrılmış yukarıda sıralanan köylerden Kayı, Türkmencikli, Sarı Alan, Saraycık ve Kızılca köyleriyle ilgili derkenarlarda eskiden beri (kadîmü'l-eyyâmdan) köyler mâlikânesinin bu vakfa ayrıldığı ve vakıf evlâtlarınca tasarruf edildiğinin altı çizilmektedir. Ancak vakıf evlâdı soyunun “*münkariz*” olması yani devam etmemesinden dolayı söz konusu mâlikânelerin hârabe bir hale geldikleri belirtilmektedir (TKG.KK.TTd.15, vr. 178/b-180/b, 183/a, 184/a, 186/b-187/a).

Hurufat kayıtlarının bir kısmından Ali Çelebi'nin Üçler Mahallesi'nde türbesi bulunan kişi olduğu anlaşılmaktadır (VGM.HRFd.1138, s. 187; VGM.HRFd.534, s. 93, 95). Yine Yavaş Nahiyesi'nde Ali Çelebi evkafına ayrılmış hisselerden bahsedilmektedir (VGM.HRFd.1069, s. 12,

²¹ “Hasıl maa mahsül-i divânî-i zemin-i Deve Abdal maa rüsüm-ı Zâviye-i Deve Abdal”, “Bayram Abdal veled-i Musa Abdal, Musa veled-i o, Hisem birâder-i o, Kayalı veled-i Ali, Pir Civan biraâder-i o, Mürüvvet biraâder-i o, Deve Dede biraâder-i diğer, Devem Abdal biraâder-i diğer, Hüseyin birâder-i diğer, Pir Nefes birâder-i diğer” TKG.KK.TTd.15, vr.155/a.

²²“Amasya'da Geldiklanâbâd'a tabi Karaali Dede Abdul/abdal Derviş nam-ı diğer Erikli Baba Zâviyesi...”, VGM.HRFd.1069, s.7.

13, 15). Tahrir defterinde olduğu gibi hurufat kayıtlarında da Danişmendli mezrasının gelirlerinin Ali Çelebi Vakfı'na ayrıldığı görülmektedir (VGM.HRFd.1069, s. 9). Ayrıca Amasya'nın Üçler Mahallesi'nde Ali Çelebi Türbesi'nin bulunduğu görülmektedir (VGM.HRFd.1069, s. 22; VGM.HRFd.1071, s. 108; VGM.HRFd.1137, s. 19; VGM.HRFd.1138, s. 184). Nihayet Amasya'nın Yavaş Nahiyesi'nde bulunan Kızılca, Verişke?, Kalın Pınar, Yalta ve Türkmencikler köyleri mâlikâne hisselerinin yarısı Halil kızı Sultan Hatun'un ruhu için Perşembe ve Cuma günleri tilâvet okuyacak olan cüzhâna ayrılmıştır (VGM.HRFd.1138, s. 187). Buradaki Halil kızı Sultan Hatun'un Ali Çelebi ile ilgisi, akrabalığı tam olarak belirlenememiştir. Ancak yukarıda belirtildiği üzere tahrirlerde Kayı, Türkmencikli ve Kızılca gibi köylerin vakıf akarları arasında yer alan köyler olmasından hareketle aralarında bir bağın bulunduğu düşünülebilir.

Ahi Saadeddin Zâviyesi

1576 yılı tahrir defterindeki kayıttan zâviyenin Ahi Saadeddin Mahallesi'nde olduğu anlaşılmaktadır (TKG.KK.TTd.15, vr. 11/a, 121/b, 122/a). Bu mahalle kaydında zâviye ve kurucusu hakkında bir bilgi yer almaktadır. Ancak Geldiklanâbâd Kazası'nın Yağmur Köyü mâlikânesinin yarısının bu zâviye vakfına ayrıldığı anlaşılmaktadır Zâviye H.871/1466-67 yılında kâtib-i sultanî Sadi Efendi tarafından inşa edilmiştir. Burada ayrıca halvetiyye mensubu şeyhlerin tekkesinin bulunduğu anlaşılmaktadır (Abdîzâde Hüseyin Hüsâmeddîn, 2022, s. 150, 151).

Hurufat kayıtlarında da zâviyenin Amasya Kalesi'nde Ahi Sadeddin isimli bir mahallenin bulunduğu anlaşılmaktadır (VGM.HRFd.534, s. 112). Bu mahalle adıyla benzer vakıf, mescit ve zâviyenin olduğu görülmektedir (VGM.HRFd.1057, s. 71; VGM.HRFd.1061, s. 88, 94; VGM.HRFd.1068, s. 205; VGM.HRFd.1143, s. 30; VGM.HRFd.1069, s. 8). Kayıtlarda görevli zâviyedâr hakkında az da olsa bazı bilgiler bulunmaktadır (VGM.HRFd.1138, s. 18). Ayrıca tahrir defterinde görüldüğü üzere hurufat kayıtlarında da Amasya'daki Yağmur Köyü mâlikâne gelirlerinin yarısının Ahi Sadeddin vakıflarına ayrıldığı anlaşılmaktadır (VGM.HRFd.1138, s. 183).

Zünnun (âbâd) Karalar Köyü Selsar/Salsar? Mezrası Zâviyesi

Evkâf-ı Rûm defterinde Yavaş Kazası'na bağlı Karalar Köyü bulunmaktadır. İlgili kayıta bu köy mâlikânesinin Dizdâr-zâde tahriri esas alınarak Hoca Ali Zâviyesi vakfına ait olduğu belirtilmektedir (TKG.KK.TTd.388, vr. 88/a). Dolayısıyla XVI. yüzyılda Karalar isimli bir köy varsa da köy kaydında herhangi bir zâviye yer almamaktadır. Aksine köy mâlikânesinin Hoca Ali Zâviyesi'ne ait olduğu görülmektedir.

Hurufat kayıtlarında da zâviyenin tam olarak adı ve kurulduğu yer hakkında bilgilere erişilememiştir. Bu hususta sadece Amasya'nın Zünnûn(âbâd) Kazası'na bağlı Karalar köyünün Selsar/Salsar isimli mezrası gelirinin eğitim faaliyetlerinin devamı için zâviyedâr Hafız Mehmed'e bırakıldığı anlaşılmaktadır. Onun ölmesiyle yerine Ahmed oğlu Hafız Mehmed geçmiştir (VGM.HRFd.1069, s. 15). Kayıttaki bu izahtan iki anlam çıkarılabilir. Bunlardan ilki burada bir zâviyenin olduğu ve Karalar Köyü ile bir mezrası gelirlerinin bu zâviyeye ayrıldığı yönündedir. İkincisi ise ismi tam olarak belirtilmemiş bir başka zâviyeye köy ve mezra gelirlerinin eğitim verilmesi şartıyla bırakıldığı şeklindedir. Bu minvalde sarıh bir zâviye ismi tespit edilemediğine göre büyük ihtimalle Karalar Köyü ile mezrası gelirlerinin ayrıldığı bir zâviyeden bahsedildiği söylenebilir.

Karalar Köyü esas alındığında ise bahsedilen zâviyenin Tokat'taki "Hoca Ali Zâviyesi" olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Yavaş Nahiyesi'nin Karalar ve Halifelü köyleri mâlikâneleri bu zâviyeye vakfedilmiştir. Bu hususta Yavaş'a bağlı Karalar Köyü ile Üçpare Köyü reâyasınca ziraat edilen Selak/Salak mezrasının yer aldığı 1576 yılı tahririnde bir bilgi yoksa da Evkâf-ı Rum'da açık bir izah yer almaktadır (TKG.KK.TTd.15, vr. 181/b-182/a; TKG.KK.TTd.388, vr. 34/a-b, 73/a, 75/a-b, 88/a-b) Evkâf-ı Rûm defterinde ayrıca Argoma'nın Sarayözü, Amasya'nın Bayındır, Meşhedâbâd'ın Ali Baba ve Artıkâbâd'ın Tumabulak köyleri mâlikâne hisseleri Hoca Ali Zâviyesi

veya Hoca Ali Hangâhına ayrıldığı görülmektedir. Yine buradaki kayda göre Hasan oğlu Mevlâna Hacı Mehmed ile Fettullah oğlu Mahmud ile Mahmud oğlu Süleyman vakıf evlâdı olduklarından zâviyedârlıkla görevlendirilebilecek olan kişilerdir (TKG.KK.TTd.388, vr. 34/a)

Torumtay Zâviyesi

Anadolu Selçuklu Sultanı Alaeddin Keykubat'ın bendegânından olan bu şahsın esas ismi Seyfeddin Torumtay'dır. Onun Güdül Mahallesi'nde ikamet ederek Amasya valiliği yaptığı bilinmektedir. Torumtay veya Toruntay delikânlı, gürbüz veya yiğit insan anlamlarına gelmektedir (Abdizâde Hüseyin Hüsâmeddin, 2022, s.353-355).

1576 yılı Amasya tahrir defterinde Torumtay İmâreti'yle ilgili bazı bilgiler yer almaktadır. Argoma Kazası'nın Alala Köyü mâlikânesi Torumtay İmâreti'ne ayrılmıştır. Ayrıca Geldiklanâbâd Kazası'nın Ilıca ve Zara köyleri malikâne hisseleri Amasya'daki Torum/Torumtay Medresesi'ne bırakılmıştır (TKG.KK.TTd.388, vr.83/a, 84/b). Vakıf gelirleri Torumtay evlâdından Mehmed Çelebi bin Kaya Paşa tarafından tasarruf edilmektedir (TKG.KK.TTd.15, vr. 67/a-b, 108/b,109/a).

Amasya hurufat kayıtlarında sık sık Torumtay, Torumtay Paşa adına rastlanılmaktadır. Torumtay vakfı, camisi ve imâreti ile buralara ait gelirler ve giderlerine ait teferruatlı bilgilere rastlanılmaktadır (VGM.HRFd.534, s. 98, 108, 109; VGM.HRFd.536, s. 50, 51, 53; VGM.HRFd.1056, s. 67, 68, 72-75; VGM.HRFd.1061, s. 87; VGM.HRFd.1068, s. 199, 202, 204, 204; VGM.HRFd.1071, s. 106, 116; VGM.HRFd.1138, s. 181-184; VGM.HRFd.1057, s. 74; VGM.HRFd.1140, s. 32; VGM.HRFd.1143, s. 2, 29; VGM.HRFd.1060, s. 105). Ayrıca mutasarrıf, hatib, kayyım, müezzin, türbehân, tabbâh, şıracı, nakib-i ecza, imam, muarrihân, cabi, bevâb, cüzhân, nazîr gibi görevlilerine ait kayıtlar bulunmaktadır (VGM.HRFd.1056, s. 67, 72, 74, 75; VGM.HRFd.1061, s. 87; VGM.HRFd.1068, s. 202, 205; VGM.HRFd.1071, s. 116; VGM.HRFd.1138, s. 183, 188; VGM.HRFd.1140, s. 32, 33, 34; VGM.HRFd.534, s. 98, 109; VGM.HRFd.536, s. 49, 51, 56).

Hurufat defterlerinde Torumtay ile ilgili kayıtlar arasında ayrıca Torumtay İmâreti'nde vakıf mâlikâne zâviyesi, şeklinde belirtilen bir zâviye kaydı da bulunmaktadır. Bu zâviyeye ait gelirleri Ramazan, Muslu, Hüseyin ve Satılmış isimli kişilerin mutasarrıf oldukları anlaşılmaktadır (VGM.HRFd.1138, s. 188). Hurufat kayıtlarında özellikle Alala Köyü mahsulünün bu vakfa ayrıldığı görülmektedir (VGM.HRFd.534, s. 109).

Tahrirlerden Hurufatlara Amasya Zâviyeleri

Çalışmanın bu kısmında istifade edilen kaynak türlerinde tesadüf edilen bir tezata dair kısa bir izaha değinilecektir. Bir bölgedeki müessesatın değışen zaman sürecinde kurulması, hâlî ve hârabeye dönüşmesi veya yıkılıp ortadan kaybolması elbette muhtemeldir.

XV. ve XVI. yüzyılda Amasya'da şüphesiz yukarıda belirtilen zâviyelerden çok daha fazla zâviye bulunmaktaydı. Burada örneklenmiş olan zâviyeler de bu durumu doğrulamaktadır. Amasya mufassal tahrir defterinde yer alan Şeyh Kırık, İskender Baba, Nurullah, Fakîh, Şeyh Sofu, Havurcu, Hızırlık/Hıdırlık, Elvan Çelebi, Çadircı, Çoban, Şeyh Nusret, Ace/aca, Şeyh Benli?, Ahi Receb ve Cennet Dede, Gönan Dede Çiftliği ile Kağman? ve Haydar köyü gibi sıralanabilecek olan zâviyelere incelenen hurufat defterlerinde tesadüf edilememiştir. Hâliyle belirtilen zâviyelerin Amasya hurufat kayıtlarında yer almadıkları söylenebilir. (TKG.KK.TTd.15, vr.17/a, 24/a, 48/a, 50/a, 55/a-b, 56/a, 79/a, 86/a, 93/b-94/a, 112/a-b, 118/a, 131/a-b, 132/a-b, 134/a-b, 122/a, 130/b, 134/b, 151/b, 159/b-150/a, 166/b, 178/a, 185/b-186/a). Ayrıca Evkâf-ı Rûm defterindeki Ahmed Dede, Şeyh Hayrân, Elvân Çelebi, Sarucı/Saruca, Haverci, Şeyh Durmuş ve Korkmaz Dede zâviyeleri de bu mahiyetteki örnekler içerisinde yer almaktadır (TKG.KK.TTd.388, vr.133/a, 103/b, 84/b, 85/a, 91/b; BOA.İE.EV). Benzer mahiyette örnekler arşivin farklı fonlarında tesadüf edilmiş Çökçe, Lalacık, Şeyh Emin, Haydar Bey, Hacı Dede, Semir Köyü ve Şeyh İbrahim şeklinde zâviyeler ile çoğaltılabilir (C.EV.98/4886; 181/9009; 626/31592; 315/16025; 297/15128; 163/8117; 593/29929).

Amasya'nın mufassal ve evkâf tahrir defterleri başta olmak üzere arşivin diğer defter veya fonlarında yer alan ve tesadüf edemediğimiz başkaca zâviyeler de olabilir. Bu olasılık dâhilinde hurufat kayıtları esas alınarak yukarıda incelenmiş olan zâviyeler ile burada sıralanmış olan zâviye örnekleri etrafında şu şekilde bir soru ortaya çıkmaktadır: Amasya mufassal tahrir veya evkâf defterlerinde yer almış ve yukarıda sıralanmış olan zâviyelere neden hurufat kayıtlarında tesadüf edilememiştir? Bu sorunun cevabına dönük muhtemel üç izah ortaya konulabilir. Bunlardan birincisi hurufatlar üzerinde yürütülen tetkikler aşamasında bazı zâviyelerin gözden kaçmış olması ihtimalidir. Hurufat defterlerinin girift yapısı bu olasılığı daima güçlü kılmaktadır. İkincisi ise özellikle Elvan Çelebi örneğinde rastlanıldığı üzere her iki kaynak grubu arasındaki dönemde zâviyeler ile buldukları köy veya mahallelerin idarî yapısına bağlanabilir. Nitekim XVI. yüzyılda Amasya veya özellikle Geldiklanâbâd Kazası'na bağlı bazı köy ve zâviyelerin XVII. ve XVIII. yüzyıllarda şekillenen idarî düzenlemeler nedeniyle başka kazalara bağlandıkları aşikârdır. Bu nedenle kimi zâviyeler XVI. yüzyıl tahrir kayıtlarına göre bağlı buldukları kazaların hurufat defterlerinde yer almamış olabilirler. XVI. yüzyılda Amasya'nın Geldiklanâbâd Kazası'na bağlı olan Elvan Çelebi köy ve zâviyesinin XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Zünnûn(âbâd)'a bağlanması ve bu nedenle bu tahrir kaydının bulunduğu kazanın hurufat kayıtlarında yer alması bu durumun en somut örneklerinden biridir. (KG.KK.TTd.15, vr. 118/a-b, 131/a-b, 132/a-b, 134/a-b; C.EV.403/20411). Nihayet sorunun cevabı mahiyetinde olabilecek üçüncü yaklaşım ise XV. ve XVI. yüzyıldan XVII. ve XVIII. yüzyıla uzanan süreçte belirtilen zâviyelerin işlevlerini yürütememiş olmaları ve bu nedenle ortadan kalmış olabilecekleri yönündeki olasılıktır. Bu durum nedeniyle de hurufatlara konu olmamışlardır. Amasya havalisinin Celâlî döneminde yaşamış olduğu yıkım ve savrulmanın böylesi bir duruma yol açmış olabilmesi muhtemeldir. Nitekim Celâlîlerin Amasya ve Çorum havalilerinde pek çok mahalli yakıp yıktıkları ve yerleşik halkın terk-i diyar ederek dağ etekleri ve derelere sığınıp saklandıkları, bir kısmının ise çok daha güvenli buldukları yerlere doğru yöneldikleri anlaşılmaktadır (Akdağ, 1964: 61, 93; Akdağ, 1963, 46, 94, 96, 253; Abdizâde Hüseyin Hüsâmeddîn, 2022, s.521).

Sonuç

Amasya hurufat kayıtlarında otuz aşkın zâviyenin tespiti yapılmıştır. Çat Köyü Zâviyesi örneğinde olduğu gibi bu zâviyelerin bazılarının Osmanlı öncesi Selçuklu idaresine kadar uzanan geçmişlerinin olduğu anlaşılmaktadır. Fakat bu köklü geçmişi ve Baba İlyas'ın köyü olmasına rağmen hurufat kayıtlarında Çat Köyü Zâviyesi ile ilgili kayıtların fazla olmadığı söylenebilir. Var olan kayıtlar ise Babaî veya Bektaşî tarikî yerine daha ziyade köy camisiyle ilgilidir. Bu durum elbette hurufat kayıtlarının muhtevâsından da kaynaklanmış olmalıdır.

Hurufat kayıtlarında tesadüf edilen zâviyelerin büyük kısmına tahrirlerde de rastlanılmıştır. Mahmud Efendi, Hoca Sultan, Oğlanlar, Ahi Darphâneci, Çat, Şeyh Cuî, Şeyh Osman, Selamet Hatun, Şeyh Bayezid, Seyyid Yahya, Hacı Nevruz, Kutlu Melek, Şeyh Sadî, Erikli Baba, Ali Çelebi, Ahi Saadeddin ve Torumtay şeklinde sıralanabilecek olan bu minvaldeki örnekler Amasya bölgesindeki zâviyelerin XVI. yüzyıldan XVIII. yüzyıla uzanan köklü geçmişleri ve işlevleri bakımından kararlılıklarını ortaya koymaktadır. Bunların yanında Çevikçe Zâviyesi gibi tahrir sonrası dönemde kurulduğu düşünülen zâviyeler de bulunmaktadır.

Zâviyelerin genellikle kurucuları tarafından Amasya merkez mahalle veya kazalarındaki köylerde tesis edildiği anlaşılmaktadır. Genel olarak "Amasya'da" şeklinde ifade edilen merkez kazanın Çilehâne, Karatay, Darü's-Selâm, Çırçır, Pervane, Bayezid Paşa ve Ahi Saadeddin mahallerinde zâviyeler kurulmuştur. Amasya kırsalında ise Geldiklanâbâd Nahiyesi yoğun olmak üzere Yavaş, Argoma, Gelingiras ve Lâdik kazalarında zâviyeler inşa edilmiştir. Bu kazaların Çat, Olnur, Dere, Şeyh Cuî, Sazdoğmuş, Hakala, Çay, Şeyh Şadî, Gökçe, Kız/kıroğlu ve Alala köylerinin isimleri geçmektedir. Ahi Saadeddin ile Şeyh Cuî örnekleri esas alındığında Amasya'nın bazı mahalle ve köylerin isimleri ile zâviye isimlerinin aynı olduğu görülmektedir. Bu durum buraların kurucu zâviyedar kökenli iskân mahalleri olduklarını işaret etmektedir.

Hemen hemen tüm zâviyelerin aynı zamanda vakıfları da bulunmaktadır. Bu durumda zâviyelerin faaliyetlerinin devamı için finansal olarak desteklendiği anlaşılmaktadır. Ayrıca Ahi Yusuf, Ahi Darphaneci, Ahi Ahmed nâm-ı diğer Ahi Mahmud, Ahi Mahmud ve Ahi Saadeddin şeklinde sıralanabilecek olan “*ahi*” kökenli kurucuları olan zâviyeler de oldukça önemlidir. Bu kurucu zâviyedarların Amasya merkez kaza ve kırsalında toplumsal huzur ve sükûnetin sağlanması ile ticarî hayatın gelişmesine katkı sağladıkları muhakkaktır.

Zâviyelerde kurucu zâviyedar üzerinden devam eden mutasarrıf veya şeyh hanelerince idare edildiği anlaşılmaktadır. Zâviye kurucuları evlâtları üzerinden idaresinin vakıf şartı olduğu ve bu durumun bazen sıkıntılara yol açtığı anlaşılmaktadır. Özellikle vakıf evlâdı mensuplarının olmadığı başta zâviyeler olmak üzere gelirleri zâviyelere ayrılmış köylerin hâlî ve hârâbe hâle gelmesine yol açmıştır. Oğlanlar, Hamza bin Muzaffer, Ahi Darphâneci ve Ali Çelebi zâviyeleri sırf vakıf evlâtları kalmadığından ve vakıf şartı gereği başkası zâviyedar olarak atanamadığından hâlî ve hârâbe durumuna düşmüştür.

Amasya hurufat kayıtlarında pek çok zâviyeye rastlanılmış olmasına rağmen Elvan Çelebi zâviyesi hakkında bir bilgiye tesadüf edilememiştir. Bu durum idarî sınırların farklılığı veya itikadî bazı nedenlere bağlanabilir. İdarî olarak Elvan Çelebi'nin dönemin idarî sınırları dâhilinde Amasya'ya değil de Zünnûn(âbâd)'a bağlı olması muhtemeldir.

İtikadî olarak da Bektaşî tarikine mensup bir zâviye olması ihtimalinden hareketle hurufat kayıtlarının tutulmadığı da düşünülebilir. Nitekim incelenen zâviyeler içerisinde Bektaşî tarikinde olan zâviyeler hayli azdır. Bunlar Şeyh Elek Dede ve Seyyid Hacı Ali Baba, Seyyid Hacı İbrahim Baba, Seyyid Yusuf Babaların zâviyedâr oldukları zâviye şeklinde belirtilebilir. Zira zâviyedar olarak atanmaları Hacı Bektaş Veli seccadenîşinden alınmış beratla mümkün olmuştur. Bu iki örnek dışında Amasya hurufatlarında Alevî-Bektaşî tarikine mensup olduğu görülen zâviyeye rastlanılmamıştır. Bunun aksine Nakşî, Rufâî ve Halvetiyye tarikatlarına bağlı olduğu görülen zâviyeler daha yoğun bir yer kapsamaktadır. Bu tür zâviyelerin şeyhlerinin bu tarikatlara mensup olduklarının altını çizmek gerekmektedir. Bu durum Amasya havalisinin XIII. yüzyıldaki gayr-ı sünnî havasının XVII. ve XVIII. yüzyıllarda kaybolmaya yüz tuttuğunu ortaya koymaktadır. Nitekim ilk dönemde etkisi belirgin Bektaşî tarihinin yerine sonraları özellikle Nakşî ve Halvetiyye tarikatları şeyhlerinin giderek etkin bir yer edindikleri anlaşılmaktadır. Bu değişim bölgedeki zâviyeler ile zâviye vakıflarının da şekillenmesini sağlamıştır. Öyle ki gelirleri Hacı Bektaş Dergâhı veya bağlı zâviyelere giden vakıflar yerine Rufâî, Halveti ve Nakşî şeyhlerinin başında olduğu zâviyelere giden vakıfların çok daha fazla olduğu anlaşılmaktadır.

Kaynakça**Başbakanlık Osmanlı Arşivi**

- AE.SMHD.I.237/19075, 16 Ca. 1163.
 AE.SMMD.IV. 100/11710, 7 Ca. 1090.
 AE.SMST.III. 56/4117, 22 C.1171.
 AE.SSÜL.II.31/3013, 13 B. 1102.
 C.BLD.23/1132, 24. Ca. 1204.
 C.EV.155/7734, 1174.
 C.EV.252/12713; 26.N.1232.
 C.EV.289/14727, 22. Ca. 1218.
 C.EV.331/16835, 26.C.1248.
 C.EV.4/161, 26. S.1221.
 C.EV.501/25315, 24. Ca. 1185.
 C.EV.550/27781, 2 Ca. 1244.
 C.EV.97/4830, 15 L. 1272.
 C.MF.81/4028, 7.Ca.1147.
 EVd.14015, 1266.
 İE.EV.33/3782, 25.Za.1113.
 İE.EV.56/6209, 20 Zilkade 1132.
 TS.MA.e. 822/10, H.1103.
 TS.MA.e.822/10, H.1103.
 TTd.387. H.937/1530.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

- VGM.HRFd. 539 (530) T. 1203/1788; 540 (531) T.1210 /1795; 541 (532)
 T.1217/1802; 542 (533) T.1223/1808; 543 (534) T.1227/1812; 544
 (535) T.1238/1822; 545 (536) T.1245/1829; 1075 (1056) T.1168/1754; 1076
 (1057) T.1175/1761; 1077 (1058) T.1184/1170; 1078 (1059) T.1186/1772; 1079
 (1060) T.1199/1784; 1080 (1061) T.1155/1742; 1084 (1065) T.1188/1774; 1087
 (1068) T.1143/1730; 1088 (1069) T.1115/1703; 1090 (1071) T.1189/1775; 1091
 (1072) T.1182/1768; 1103 (1083) T.1137/1724; 1157 (1137) T.1135/1735; 1185
 (1138) T.1102/1691; 1160 (1140) T.1107/1696; 1163 (1143) T.-;
 1164 (1144) T.1140/1728.

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadime Arşivi

- TKG.KK.TTd.15 (323/26), H.984/1576-77.
 TKG.KK.TTd.388 (311/583) H.984/1576-77.

- Abdîzâde Hüseyin Hüsâmeddîn Yasar. (2022). *Amasya tarihi*. 1-4. Cilt. (Ed. Songül Keçeci Kurt, Recep Orhan Özel, Metin Hakverdioğlu). Amasya Belediyesi Yayınları.
- Açıkkel, A. ve Sağırlı, A. (2005). *Osmanlı döneminde Tokat merkez vakıfları-vakfiyyeler*. 1. Cilt, Tokat Gazi Osman Paşa Üniversitesi Yayınları.
- Barkan, Ö. L. (1942). Osmanlı imparatorluğunda bir iskân ve kolonizasyon metodu olarak vakıflar ve temlikler. *Vakıflar Dergisi*, 2, 279-386.
- Baykara, T. (2022). Amasya şehri'nin ilk türk (XI-XIII) yüzyılları. *XVIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri II içinde* (s.387-398). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Bizbirlik, A. (1999). Osmanlı toplumunda vakıfların sosyo-ekonomik boyutları ve buna dair örnekler. *Osmanlı Ansiklopedisi V içinde* (s.56-62). Yeni Türkiye Yayınları.
- Çatal, A. C. (2009). *19 Yüzyılın ikinci yarısında Amasya şehri'nin demografik yapısı ve iskân siyaseti*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çetin, M. N. (2019). *Temettuat defterlerine göre Gelingiras kazası'nın sosyo-ekonomik yapısı*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çoban, A. (2007, 13-15 Haziran). Sosyo-ekonomik verilere göre Karadeniz coğrafî bölgesinde ve Türkiye'de. *I. Amasya Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri II içinde* (s.965-987). Amasya Valiliği Yayınları.
- Darkot, B. (1993). Amasya, *İslam Ansiklopedisi*. (C: I, 392-393). Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Defter-i Mufassal-ı liva-i Amasya: cildü'l-evvel*. (2015). (Haz. Sevgi Işık-Fatma Ayan), Ankara, Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Demirtaş, H. (2011). Vakıf araştırmalarında kaynak olarak hurûfât defterleri: Kangırı örneği, *Vakıflar Dergisi*, 37, 47-92.
- Dönmez, Ş. (2001). 1997-1999 Yılları yüzey araştırmalarında incelenen Samsun-Amasya illeri i.ö. 2. binyılı yerleşmeleri. *Belleten, LXV (244)*, 873-903.
- Genç, S. (2021). Amasya sancağının idari durumu ve nüfus yapısı (1880-1915). *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal bilimler Dergisi*, 11(1), 57-80.
- Gündüz, İ. (1984). *Osmanlılarda devlet tekke münasebetleri*. Seha Neşriyat.
- Gürbüz, A. (1993). *Toprak-vakıf ilişkileri çerçevesinde xvi. yüzyılda Amasya sancağı*. [Yayınlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gürbüz, A. (1996). Amasya mevlevihânesi ve vakıfları, *Selçuk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, II, 287-295.
- Gürbüz, A. (2000). XVI-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Anadolu toplumunda gayr-ı müslimlerin durumu: Amasya Örneği. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, IV, 83-90.
- Kahraman, S. ve Gür, F. (2012). *Amasya nüfus defterleri*. Amasya Belediyesi Yayınları.
- Kallek, C (2022). Müd. *T.D.V. İslam ansiklopedisi* (Cilt: 31, 455-457). Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kara, M. (1980). *Din, hayat, sanat açısından Tekke ve Zâviyeler*. Dergâh Yayınları.
- Kara, M. (2011). Tekke. *T.D.V. İslam ansiklopedisi* (Cilt: 40, 368-370). Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- Koca, S. (2012). Dini inançların ve düşüncelerin politik amaçlarda kullanılmasına dair Selçuklu devrinden ibret verici bir örnek: Babailer ayaklanması. *Gazi Türkiyat*, 1 (11), 11-38.

- Ocak, A. Y. (1991). Baba ishak, *T.D.V. İslam ansiklopedisi* (Cilt: IV, 368-369) Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ocak, A. Y. (2010). *Zâviyeler dinî, sosyal ve kültürel tarih açısından bir deneme. Osmanlı sufiliğine bakışlar*. Timaş Yayınları.
- Ocak, A. Y. (2017). *Babailer isyanı, Aleviliğin tarihsel altyapısı yahut Anadolu'da İslam-Türk Heterodoksisinin teşekkülü*. Dergâh Yayınları.
- Ocak, A. Y. ve Faroqhi, S. (1983). Zâviye, *İslam Ansiklopedisi* (Cilt: XIII, 468-476). Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Orhonlu, C. (1967). *Osmanlı imparatorluğunda Derbend teşkilatı*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Özcan, S. (2018). Tanzimat dönemindeki Temettuat defterlerine göre Amasya şehir nüfusunun mesleki yapısı, *Avrasya Uluslararası Araştırmaları Dergisi*, 6(15), 872-897.
- Özel, O. (1993). *Changers in settlement patterns, population and society in Rural Anatolia: A case study of Amasya (1576-1642)*, Manchester. [Yayınlanmamış doktora tezi].
- Özel, O. (2016). *The Collapse of Rural Order in Ottoman Anatolia: Amasya 1576-1643*. Boston. Brill.
- Özel, O. (2016). *Türkiye 1643: Goşa'nın gözleri*. İletişim Yayınları.
- Özsait, M. (2000). Orta karadeniz bölgesi yüzey araştırmaları içinde (s.335-341). (Ed. Oktay Belli) Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Savaş, S. (1999). Osmanlı dönemi zâviyeleri üzerine bazı değerlendirmeler. *Osmanlı Ansiklopedisi IV* içinde (s.459-467). Yeni Türkiye Yayınları.
- Savaş, S. (1999). Zâviyelerin Türk kültürünün gelişmesindeki rolü, *Osmanlı Osmanlı Ansiklopedisi IX* içinde (s.72-78). Yeni Türkiye Yayınları.
- Serbestoğlu, İ.- Yıldırım, R. (2017). Amasya temettuat defterlerinde Göçmen Haneleri. Geçmişten Günümüze Göç III içinde (s.1497-1505). (Ed. Osman Köse). Canik Belediyesi Yayınları.
- Sırım, V. (2018). Bir finansman kaynağı olarak vakıflar: Osmanlı örneği. *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 4(6), 22-36.
- Soydal, T. (2018). *Temettuat defterlerine göre Ezinepazar nahiyesi'nin sosyal ve ekonomik yapısı*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Turan, O. (1993). *Selçuklular tarihi ve Türk-İslam medeniyeti*. Boğaziçi Yayınları.
- Yıldırım, R. (2017). *Temettuat defterlerine göre Geldiklan nahiyesi'nin sosyal ve ekonomik durumu*. [Yayınlanmamış yüksek lisans] Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- 387 Numaralı muhâsebe-i vilâyet-i Karaman ve Rûm defteri II (937/1530), dizin ve tıpkıbasım. (1997). (Haz. Ahmet Özkılıç, Ali Çoşkun vd.) Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları.

İnternet Adresleri

<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi>

<https://www.tkgm.gov.tr/en/node/8145>